

Millise lauliku lapsepõli?

Laulu „Kui ma olin väiksekene” allikatest ja autoritest

TAIVE SÄRG

Üks eesti kultuuri tähtteoseid, laul „Lauliku lapsepõli” ehk algussõnade järgi „Kui ma olin väiksekene”, põhineb rahvalauludel ning sai oma hästituntud kuju lauljanna Aino Tamme (1864–1945) ja helilooja Miina Härma (1864–1941, aastani 1935 Hermann) koostöös. Laul on käibel nii koori-, soolo- kui ka seltskonnalauluna, ilmunud arvukates laulikutes ning taas rahvasuhu tagasi läinud. Tutvustan selle rahvalaulutöötluse tuntud ja tundmata allikaid, otsides lauluteksti päritolu, ja rullin lahti laulu kujunemislugu, kus eesti suulise ja kirjaliku kultuuri piiril kohtusid alletusviisid, lüürilise rahvalaulu tekst ja modernse muusikakultuuri žanrid. Puudutan sealjuures üldisemalt jälgendamise osa loomisel nii suulises kui ka kirjalikus muusikakultuuris.

Kunstiteose loomine lähtub alati mingil määral eelnevast kultuurist – kui ei oleks eeskujud, ei teataks, mida ja kuidas luua näiteks muusika nime all. Kultuur toimib kui süsteemne tervik, mille osad on omavahel seotud, nii et üksteisest sõltuvad väljendusvahendite kompleks ning õppimise, loomise ja esituse tavad, mida kokku on muusikas nimetatud muusikasüsteemiks (Merriam 1964) ja sõnakunstis kunsti-süsteemiks (Lotman 1964, 2010). Suulises muusikapärimuses on suurem osakaal varasema kordamisel, sest esituse kaudu ühtaegu säilitatakse kultuuripärandit ja luuakse uut, püüdes seda kujundada tuntud – ja mõnikord ka uuenduslike – võtete abil kogukonnale vastuvõetavaks ja hoitavaks. Kirjakultuuris, kus varasemad teosed on teisiti talletatud, püüeldakse loomisel enam originaalsuse poole, olles kunstnikuna vabama valiku ees, kas töötada traditsiooni suhtes päri- või vastuvoolu. Küllap kunst- ja popmuusikaski tajutakse, et tuntud ja „töötavate” kujundite kasutamine võib tagada teose meeldivuse ja meeldejäätavuse võib olla üks meeldivuse olulisi elemente.

Muusika diskursuses on suulise ja kirjaliku kultuuri erinevust kaldutud liialdama ning veel enam, asetama väärtuste skaalale: rahvamuusikat on selle „avastamise” alg-aegadel, XIX sajandil, peetud pigem kordamiseks ja jälgendamiseks, kunstmuusika teose sünni aga ühe inspiratsioonihetke põhjal toimuvaks imepäraseks loomiseks tühjalt kohalt (vt Nattiez 1990; Nooshin 2016). Otsides ühe rahvamuusikatöötluse allikaid, toon nähtavale pala järkjärgulise muutmise. Need protsessid on mitmeti sarnased, olgugi et pealtnäha liigituvad erinevateks tegevusteks: laulu kujunemine suulises pärimuses, üles kirjutatud pärimustekstide trükki toimetamine, hiljem tõlkimine ja taaskasutamine, mitme pärimusteksti liitmine ja omaloominguga täiendamine, liidetud tekstide töötlemine ja erinevatele muusikalistele koosseisudele seadmine. Eri rollides inimesed teevad nii midagi sarnast: taasloovad esteetilist teksti rahvalauliku, väljaandja, toimetaja, koostaja, autori, seadja või töötlejana. Pigem suulisele pärimusele omaseks peetav taasloomine toimub ka kirjakultuuris ja

popkultuuris, kus on tavaline „kaverdamine” ja mitmekesi loomine (Ahonen 2007). Jälgides taolisi kohandamisi ja arvestades inimeste kalduvust luua eeskuju põhjal (näiteks XIX sajandi lõpu Eesti epigoonlikus luules), oletan, et inimesed ei soovi üksnes esitada valmis muusikat ega luua täiesti uut, vaid sageli tahaksid luua juba olemasolevaid kunstiteoseid. Nimetaksin seda taasloomise tungiks, mis läbib kogu suulist pärimust, kuid ei kao kirjalikus kultuuris ja sunnib töötleva varasemaid teoseid nii, et need säiliksid oma ilus ja saaksid samal ajal taaslooja näo.

Heliloomingu mõiste *komponeerimine* on Euroopa keeltes tähendanud otseselt „koostamist”, osutades kunstmuusika nõuete kohase keerukama teose kokkupanekule, olgu siis autori loodud või muude, näiteks rahvaviiside põhjal.¹ Selline varasema muusikalise ainese arendamisele tuginev loomisprotsess sarnaneb mõneti rahvamuusika omaga, ainult muutused toimuvad ulatuslikumalt. Tuletagem meelde, et lääneliku kunstmuusika oluline alus II aastatuhandel oli rahvamuusika, näiteks oli vanema kunstmuusika hulgas palju tantse (barokkmuusika armastatud žanr oli tantsusüit), ning eraldi muusikažanr oli teema variatsioonidega, kusjuures teemaks valiti mõnikord rahvaviis. Üks põhjusi, miks rahvamuusikat kasutati ja selle juurde jälle pöördutakse, võib olla selle – suulises muusikakultuuris lihvitud – kujundite meeldejäätavus ja üldisus, mis vastab kuulaja kognitiivsele võimele muusikat meeltega haarata, terviklikuna tajuda ja meelde jätta, ning on eelduseks edaspidi selle pinnal arenevate muutuste jälgimiseks, st muusika „mõistmiseks”.

Mitme kunstifilosoofi arvates on teose tajuja jaoks ootuspärase ja ootamatu suhe oluline emotsioonide ja meeldivuse kujundaja. Immanuel Kant on oletanud, et esteetiline nauding tekib siis, kui kunstiteos suudab tajujaid stimuleerida, kuid mitte täita kõiki nende ootusi liiga etteaimatavalt. Ta nägi esteetilist kogemust mõistuse ja kujutlusvõime vahelise mänguna, kus nauditakse uutset ja ootamatut. (Ginsborg 2022) Juri Lotman tõi esile sarnasuse esteetika, mis määrab kultuurisüsteemi suhte eelnevasse. Et kunstiteosest elamuse saamiseks on vaja teatud originaalsust, siis suulises kultuuris, kus teos eksisteerib püsivalt üldisema struktuuri ja kujundite tasemel, eeldatakse suuremat loominguilisust esitusel; samas kui kirjakultuuris eksisteerib teos loodud, lõplikul kujul ning peab seetõttu juba eos olema oma kultuurikontekstis originaalne (Lotman 1964: 175; vt ka Lotman 2010). Hans Robert Jauss (1970: 173–174) on ootuste ja kogemuste suhet käsitlenud ootushorisoni mõiste kaudu (sks *Erwartungshorizont*) ja loonud sarnasuse esteetika määramiseks esteetilise distantsi mõiste. Kognitiivse muusikateaduse esindaja David Huron (2006) on käsitlenud kuulajate ootuste keskset rolli muusikalises kogemuses: muusika suudab haarata kuulajaid, kui see tasakaalustab etteaimatavuse ja ootamatuse.

¹ Komponeerimine (sks *komponieren*, ingl *compose*, it *comporre*) ja komponeerija (sks *Komponist* 'helilooja', it *compositore*) on tähendanud muusikateose vormireeglite kohaselt koostamist, kusjuures tavapärase oli mitmel moel lähtuda rahvamuusikast. Eesti sõna *looma* on vaimses loomingu rõhuga millegi tekkimisel, algloomisel, ja pigem vastavuses saksa sõnaga *schaffen* (ingl *create*), seega on eesti *helilooja* teise tähendusvarjundiga kui vasted lääneliku muusika diskursust rohkem mõjutanud keeltes. (EKS: komponeerima, looma; DWDS: komponieren)

Seega on suulise ja kirjaliku või helisalvestava kultuuri loomeprotsessides sarnast ja erinevat.² Suulises pärimuses käibiva rahvamuusika, samuti sellel põhinevate tuletiste kujundamisel liitub eri loojate panus. Rahvalooming ei tekkinud iseenesest – „rahva vaimust”, nagu kunagi öeldi –, vaid see vaim on väljendusvormi saanud tegelike inimeste esituses, varieerivas kordamises ja (taas)loomises.³ Samuti poleks rahvaviiside põhjal kunstmuusikas uusi, komplitseeritud teoseid sündinud, kui keegi poleks varem loonud rahvalaulude meloodiaid või sõnu. Mitme osalise korral pole kerge otsustada, kes või mil määral on autor, ja vastavalt on ebamääraste piiridega loomisse panustajaid tähistavad mõisted: seadja ehk arranžeerija – muusikateose kohandaja teistsugusele esituskoosseisule või olukorrale, töötleja – ümberlooja; eelnenute seas võib olla harmooniseerija – viisile mitmehääle seade või pillisaate looja; autor või helilooja – uue teose looja, kes võib kasutada varasemat muusikalist materjali.

Tänapäeval on rahvamuusikal põhineva muusikateose autorina kombeks nimetada heliloojat, kes suulisest pärimusest kuulnud või talletatud loo (motiivid, teemad) kohandab või ümber loob ja toob kirjakultuuri (popkultuuri). Tavaliselt on uus teos teises muusikastiilis, mõeldud suuremale koosseisule, pikem, sisaldab uut muusikalist materjali ja lisapartiisid, mitmehäälset koosmängu ja/või -laulu. Lauludes muudetakse sagedasti teksti: autor toimetab, tõlgib, asendab, võtab midagi ära või lisab. Sarnased arengud on toimunud eesti rahvusliku muusika loomisel ja toimuvad praegu pärimusmuusikas, kus rahvalaulude ja enamasti tantsumuusikat esindavate rahvapillilugude põhjal luuakse edasiarendusi, sageli suuremale koosseisule.

XIX sajandi eesti varase rahvusliku kirjakultuuri esimese-teise põlve loojaskond kuulus otsapidi veel pärimuskultuuri, kohandades uutesse oludesse endist pärimuslikku lauluvara, aga ka loomemeetodit, pannes kokku vana ja uut autorsuse pärast muretsemata. Klassikaline näide on Lydia Koidula tuntud ja armastatud luuletus „Meil aiaäärne tänavas”, mille loomemeetod põhimõtteliselt ei erine uuema rahvalaulu „Läänemere lained” omast. Mõlemale on andnud eeskuju alamsaksakeelne teos, Koidula luuletusele Klaus Grothi 1852. aastal ilmunud luuletus „Min Platz vær Dær” („Mu paik ukse ees”): „De Weg an unsen Tun hentlank / Dar weer dat wunnerschön!” („Rada piki me aiatar, / imeilus oli seal!”; Groth 1860 [1852]: 190; Pettai 2010). „Läänemere lainete” eeskuju oli „Mine Heimat” („Minu kodupaik”): „Wo de Nordseewellen trecken an den Strand...” („Kus Põhjamere lained rannale tulevad...”),

² Suulise ja kirjaliku kultuuri eripära tunnuste üle arutlevad veel Lach 1925; Ong 1982; Lord 1960; Lotman 2001; Foley 2002; Sarv 2008; Spitzer 1994; Shanahan, Albrecht 2019 jt.

³ Johann Gottfried Herder võttis kasutusele sõnaühendi „rahva vaim” (sks *Volksgeist*), mis osutab rahvuse vaimsete, intellektuaalsete, moraalsete ja kultuuriliste joonte kvintessentsile. Ta lõi universaalse, bioloogilis-sotsiaalse arenguteooria, mille järgi rahvad ja nende kultuurinähted kasvavad ja arenevad nagu organismid. Kahjuks hakati „rahva vaimu” jm taolisi kontseptsioone (nt „rahva hing”, *Volksseele*) kasutama XIX sajandi lõpul rassismi ja hiljem natsismi õigustamiseks, kuid algselt olid need seotud demokraatlike püüdlustega. XIX sajandil arvati, et (põlis)rahvastel, keda ühendab lihtrahva keel ja kultuuripärand – mitte suguvendadest poliitiline eliit –, peaksid olema poliitilised õigused riigi juhtimisel (Smith s.a.; Hamilton 2011; Herder 1767).

mille autorid olid Martha Müller-Grähler ja Simon Krannig.⁴ Laulu „Meil aiaäärne tänavas” viisi allikas on seni leidmata (Põldmäe 1971).

Valge laik „Lauliku lapsepõlve” loomisloos

Kunstlaulu „Lauliku lapsepõli” allikate seas on erilise tähendusega Aino Tamme lapsepõlveviisid, mis küllap hingestasid laulu seadmist ja esitust. „Lauliku lapsepõlve” esitas lauljanna kõigepealt soololauluna Peterburis 1892. aastal ning koorilauluna kõlas see esmalt 1896. aastal Läänemaa laulupeol Miina Härma juhatusel (Saul 1978: 49–50; Vahter 1971).

Küllap kõitsid kuulajaid laulu terviklikkus ja ilu, sealhulgas teksti sisu, mis väljendab kümnekonna värsiga nii inimese elukäiku kui ka pöördelise ajajärgu – rahvaluule üleskirjutamise ja rahvusliku kirjakultuuri kujundamise – vaimu XIX sajandi teisel poolel. Teose kõrghetk on lõpulõik „Kõik ma panin paberisse, / raiusin kõik raamatusse”, mida esitatakse laulu alustanud „vihma- ja pilveviiside” järel „ilusa ilma viisil” (nagu Tamm neid nimetas). See rõõmuviis justkui tähistaks maarahva ärkamist ja vormumist kirjakultuuriga rahvaks, mis käis koos muude arengutega, nagu talude jõukuse kasv, õiguste ja rahvusliku väärikuse saavutamine, omakeelse euroopaliku kultuuri kujunemine. Laulu sõnad kirjeldavad elupilte, mida XIX–XX sajandi vahetuse haritlasel oli kerge ära tunda. Küllap ka Ainol, kes paljajalu karjakoplis lippavast tüdrukust sai maailma kontserdilavade lauljannaks ja andis raamatuna välja oma repertuaari rahvalaulud.

„Lauliku lapsepõli” oli Tamme kava tuntuim ja armastatuim laul (Saul 1978: 50). Tema isa Tõnis, esitusest liigutatud ja vaimustatud, kirjutas, et laul jutustab just tema tütre loo:

Oh sa armas allea küll ta mu meeles mõlgub minu arust ei sünni ta sugugi teiste suu läbi nenda kui ta Sinule kohane on. [---] Jah nii hästi sõnad kui viis on üks teisele kui loodud on just Sinule loodud Sinu elulugu käib keige enam nendega kokku. Laula sa ikka jälle seda vana ja uut laulu alleta teda armsaste ja heldeste igal pool alleta teda kas või ema ja isa aua pääl on ta ju su oma laul. (Tõnis Tamme kiri Aino Tammele, ETMM 8201 M 13:1/75, tsit Saul 1978: 51)

Tamm (1923: 1) on oma soololaulude albumisse kirjutanud pühenduse: „Oma kallite vanemate mälestuseks pühendan need oma karjapõlve alletamise viisikesed.”

Alletamine on eripärase rahvalaulužanri – karjasehelletuste – üks nimetusi, mis lähtub nende laulude refräänsõnadest. Mulgi helletuste tekstid on üldiselt napid, vaheldades lühikesi värsse sagedaste hüüdsõnadega, nagu *alle-aa*, *hella*, *ella-lee*.

⁴ Laul levis kiiresti ja autoritel õnnestus oma panust tõendada alles aastal 1936. Müller-Grähler kirjutas luuletuse aastal 1907 ja avaldas aastal 1908 ajalehes Meggendorfer-Blätter. Üks Flensburgi noormees viis teksti oma rännuaastatel Zürichisse, kus meestelauluseltsi koorijuht Simon Krannig lõi sellele viisi aastal 1910. Laulu andis välja kirjastaja Friedrich Fischer-Friesenhausen postkaardil, mistõttu see sai kiiresti tuntuks. (Nagel 2021; Mang, Mang 2012: 450)

Helletades peeti sidet kaugemate karjustega või lihtsalt veedeti aega oma kajavast häälest rõõmu tundes. Sõnad on rõhulises värsisüsteemis (ei ole regivärsilised) ja nendes kutsuti tavapäraselt naaberkarjuseid (joonis 3). Arhiivitekstid on üldiselt lühikesed, kuid kirjelduse järgi võidi ka pikemalt helletada. „Viis oli seesama, sõnu teit niipall’u kui ise teit, aga „ella” käis ikka iga salmi [=värsi] vahepeale iga kord. Tee nii pikalt kui jõvvat, kas või lõunani,” on kirjeldanud Helena (Elene) Animägi (1900–1993) Karksi kihelkonnast 1958. aastal. (Vissel 1990: 3–5; Tampere 1956: 43)

Tarvastu helletustele (avaldatud Vissel 1990: 91–94) on omased hüüdsõnad *alla, alla-laa* jms ning need esinevad ka „Lauliku lapsepõlves” kujul „alle-a, alle-la”. Eri-nevalt tüüpilistest helletustest on viimases regivärsiline, tervikliku sisuga sidus tekst. Helletuste refrääne liideti küll mõnikord regilauludele ja lauldi nõnda ka pikemaid lugusid. „Lauliku lapsepõlve” juures jääb veel silma, et tekst on kirjakeeles, mitte Tarvastu murrakus, nagu oleks Tamme päritolu arvestades ootuspärane, ja samuti suulise pärimuse kontekstis ebatüüpilise sisuga, sest lõpeb laulude „raamatusse” jõudmisega.

Eelöeldu põhjal tekib küsimus, kas „Lauliku lapsepõlves” liituvad Tarvastu helletusviisi ja kirjakeelsed regivärsilised sõnad pärinevad ühest allikast. Tõepoolest on Tamm pühenduses vanematele maininud ainult päritud viise. Laulu varasemad käsitlejad, peamiselt muusikateadlased, ei ole lauluteksti allikale tähelepanu pööranud, kuigi selle kohta leidub autorite käsikirjades vihjeid. Rahvamuusika uurija Herbert Tampere on täheldanud teksti ja viisi eri päritolu: „Oma karjapõlve helletusi [...] sobivalt liites on lauljatar Aino Tamm loonud tuntud laulu „Lauliku lapsepõlv” (sõnad on võetud mujalt) [...]” (Tampere 1956: 44).

Järgnevalt kirjutan kunstlaulu „Lauliku lapsepõli” teksti päritolust ning vaatan üle viisi allikad. Et mõista teose suhteid algallikatega, käsitlen kriitiliselt kõnealuse lauluga seostuvaid käsikirju Eesti Rahvaluule Arhiivis, varasemaid trükiseid ja uuri-musi. Jõudsin „Lauliku lapsepõlve” päritolu küsimuse juurde 2025. aasta laulupeo ettevalmistuste aegu, kui korraldajad – esmakordselt laulupidude ajaloos – otsustasid võimalust mööda nimetada rahvalaulikuid, kelle esitusel koorilooming põhineb. Suulises laulupärimuses (taas)loob rahvalaulik laulu igal esitusel oma mälu, oskuste ja traditsiooni põhjal uuesti. Need esitused harilikult erinevad üksteisest – kui palju just, sõltub eri asjaoludest. Tavaliselt ei korrata omaenda esitust sõna-sõnalt, noot-noodilt ning sama laul erineb alati kahe eri lauliku suus. Nii on rahvalaulik harilikult rahvalaulu kaaslooja. Selle teadmise varal saab teha üleskirjutustes vahet autentsete ehk elavat pärimust jäädvustanud käsikirjade ja teistest allikatest tehtud ümberkirjutuste vahel.

„Lauliku lapsepõli” trükis: soolo-, koori- ja rahvalaul

„Lauliku lapsepõli” on ilmunud eri seadetes ja võimalikult algsel kujul, mis on saanud ühehäälselt viisi „välja puhastades” või rahvaviisi käsikirjale tuginedes. Eesti rahvalauluseadete ja -tötluste avaldamise poolteise sajandi jooksul ei ole kujunenud ühtset tava, kuidas ja kas impressumis märkida viisi ja teksti muutjate ning rahvalaulikute ja

kohaliku kogukonna panust. Loojate andmete esitamine on sõltunud ja sõltub helilooja või avaldaja otsusest.⁵ Mõnikord on „Lauliku lapsepõlve” meloodia päritolule viidatud kahe – Miina Härma ja Aino Tamme – nimega, koos märkega „Tarvastu rahvaviis”, teksti kohta on enamasti kirjas „rahvasuust” või „rahvaluule”,⁶ teinekord on mainitud kogu laulu kohta vaid napilt „rahvaviis”.

Laul ilmus esmakordselt segakooriseadena Karl August Hermann (1895: 3–4) toimetatud „Laulu ja mängu lehe” lisas 1895. aastal. Seal on viisi autori kohale märgitud põhjalikult: „Eesti rahvaviisid Tarvastust. A. Tamme lauldud. Kokku-seadnud ja harm[oniseerinud] M. Hermann.” Laulu lõpust leiab teksti kohta: „Rahva suust”. Aino Tamm märkis hiljem, aastal 1909, et laul trükiti tema loata (EÜS V 1420 (23)).⁷

Järgmiseks avaldati laul Läänemaa laulupeo laulikus seoses selle esitamisega 1896. aasta laulupeol Haapsalus. Enam ei leia impressumist Aino Tamme nime ega selgitust teksti kohta, vaid üksnes: „Eesti rahvaviisid Tarvastust. Kokku-seadnud ja harm. M. Hermann.” (Hermann 1896: 18–20) Sarnasel kujul ilmus laul järgmiseski koorilauluväljaandes (Rahva laulukoorid 1905).

Laul ilmus 1909. aastal uuesti „Laulu ja mängu lehes” – 1885. aasta väljaande teises trükis, mida oli täiendanud Samuel Lindpere. Võrreldes esmatrükiga oli tehtud muudatusi, nende seas lisatud „Lauliku lapsepõli”, seekord ühehäälselt ja klaverisaatega. Koos saatehäälega olid kõrvaldatud seadjate nimed ning märgitud juurde üksnes „Eesti rahvaviis”. (Hermann 1909: 123–127) Tamme ja Härma kujundatud versioon hakkas pärast seade ja selle loojate nimede kõrvaldamist kirjalikus muusikakultuuris ringlema ühehääle rahvalauluna ja kujunema uueks suuliseks pärimuseks, levides nii trükiste vahendusel kui ka kuuldeliselt. Sellest tegid uusi töötusi heliloojad, nagu Johannes Kappel ja Aleksander Läte.⁸

Seega ilmneb eesti kultuuriloos rahvaviiside seadmisele vastupidine protsess: püüe seadete põhimeloodiate põhjal taastada rahvalaule. Nii kalduti ka muudest „Laulu ja mängu lehes” avaldatud kooriseadetest välja puhastama oletatavaid algseid rahvaviise, eraldades neist põhimeloodia ja teksti, et neid rahvalauluna avaldada ja vahel uuesti seada, arvestamata asjaolu, et teised heliloojad olid neid varem puudutanud. Seda tingis ilmselt avaldatud rahvaviiside nappus. Härma segakooris laulnud muusikahuviline keeleteadlane Johannes Voldemar Veski (1873–1968)⁹ on oma mälestustes suhtunud kriitiliselt tavalisse rahvaviiside seadjate panust mitte märkida: „Sest ega ole õigesti toimitud kasvõi selleski suhtes, et laialtlevinud tuljakutantsu muusikat märgitakse „eesti rahvaviisina”, kuna tegelikult tarvitusel on ikkagi ainult

⁵ Tänapäevalgi ei ole küsimust reguleeritud: autoriõiguse seadus kinnitab, et rahvalooming ei kuulu tema valdkonda, jättes „rahvaloomingu” juriidiliselt defineerimata (AutÕS: § 5).

⁶ *Rahvaluule* on eesti keeles kasutusel kitsamas ja laiemas tähenduses kui „rahva pärimuslik poeetiline sõnalooming” ja „kogu rahvapärilise vaimne kultuur” (EKS: rahvaluule).

⁷ Tekstis viidatakse Eesti Kirjandusmuuseumi (EKM) Eesti Rahvaluule Arhiivi (ERA) rahvaluulekogudele (AES, E, EKMS, EÜS, H, SKS) kogu, köite ja lehekülje ning pala tähistega.

⁸ 1951. aasta laulupeol olevat Härma loodud „Lauliku lapsepõlve” naiskooriseade omistatud Kappelile (TÜR, f 100, s 41, l 7).

⁹ Veski oli koori asutamise ajal 1894 Treffneri eragümnaasiumi õpilane (1887–1896) ja hiljem sama kooli õpetaja (1896–1900) (Pruuden 1934: 154; Ahven 1974: 8; TÜR, f 100, s 41, l 1).

M. Härma poolt nelja rahvaviisi alusel väljatöötatud isiklik kompositsioon. Seda sama väljatöötust on ka mõned meie komponistid puhtal kujul oma loomingusse liitnud.” (TÜR, f 100, s 41, l 6)

1913. aastal jõudis „Lauliku lapsepõli” Juhan Elkeni koostatud koolilaulikusse, kus selle esitust nähtavasti püüti lähendada rahvalaulule. Sealt leiab kahehäälse seade laulmise juhtnööriga: „Esimesel korral üksikud, teisel korral koor.” Meloodia on määratletud kui „Eesti rahvaviisid Tarvastust” ja tekst kui „Rahvalaul”. (Elken 1913: 71) Laulu sõnad ilmusid järgnevalt laulikus „Oh laula ja hõiska!” (1914), mis tiitellehe põhjal esindavat omaaegset elavat laulupärimust: „Täielik kogu lauldavaid laulusi: Rahva suust kogutud”. Uuema keelelise kuju saanud pealkirjaga „Lauliku lapsepõlv” esindab selle kogu kontekstis vanemat pärimust, mida tähistab üksnes „rahvalaul”, samas kui enamiku laulude all seisavad autorite nimed, nagu K. A. Hermann, Fr. Kuhlbars. Edaspidi võeti laul Voldemar Tammani (1918) koostatud „Kooli Laulmiseraamatusse”, Tammani ja Ado Rulli (1923) koostatud lugemikku „Huvitaja” ning Tammani ja Juhan Aaviku (1924) laulikusse „Eesti laul”, millest ilmus kordustrükke. „Lauliku lapsepõlv” on neis tähistatud kui „Eesti rahvaviis”, sõnadeks „Rahvaluule”, või kokku „Rahvalaul”. „Noor-karsklase laulik. Kogu üldiselt lauldavaid laule” (1924: 10–11; 1928: 69) avaldab lauluteksti kui „rahvaluule”, selle impressumis on (nimetatud väljaandest küll puuduva) viisi autori kohale märgitud „Eesti rahvaviis, Miina Hermann, A. Läte”.

Aino Tamm andis „Lauliku lapsepõlve” välja soololauluna mitmekeelses kogumikus „Aino Tamme Eesti rahvalaulude kava” (1923). Seal on ka artikli algul toodud pühendus vanematele, muusika autorina nimetatud Aino Tamm ja harmoniseerijana (klaverisaate loojana) Miina Härma. Ella Schultz-Adaiewsky soovitas 1922. aastal Tammel rahvalauluseadete juures ära märkida muudatused, et saaks ettekujutuse laulu originaalsest kujust: „Seda saaks markeerida vastavate tingmärkidega või nentida sissejuhatuses. See kõik oleks hädavajalik rahvalaulude uurijatel, et saada ülevaade võltsimata materjali üle.” (Ella Schultz-Adaiewsky kiri Aino Tammele 15. VI 1922, ETMM 8201 M 13:1/93, tsit Saul 1978: 120)

„Lauliku lapsepõli” plaadistati juba XX sajandi alguses kaks korda: seda on salvestuseks esitanud Estonia koor (Hermann 1904), ja teisel korral soololaulja Johannes Tinn-Fellinsky (Hermann 1908; ka Hermann s. a.). Mõlemal juhul on väljaandja Inglismaa Gramophone Company, pealkirjaks „Kui ma olin väiksekene” ja „arrangeerinud Miina Hermann”.

„Lauliku lapsepõlve” teksti määratlus „rahvaluule” on ilmselt tundunud piisav ning on eeldatud, et tekst kuuluski alletuste juurde või siis ei paistnud selle täpsem päritolu tähtis. Tampere (1956: 89) ja Anu Vissel (1990: 92, 93) on avaldanud „Lauliku lapsepõlve” viisina tuntud meloodiad ilma tekstita rahvalaulude teaduslikes väljaannetes Härma rahvaviisikäsikirja põhjal, märkides esitajana Tamme nime.

Aino Tamm ja Miina Härma

Tamm ja Härma on mõlemad sündinud aastal 1864. Nad on eesti muusikaloos esimesed suured naissoost tegijad, pärinedes nii etniliselt, seisuslikult kui ka sooliselt alamaks peetava rühma seast. Tamm on Eesti esimene suur, rahvusvahelise haardega kontsertlaulja ning eesti rahvaviisitöötlaste looja ja esitaja. Härma on Eesti esimene naissoost orelikunstnik, helilooja ja koorijuht. Nad õppisid üsna samal ajal Peterburis ja Härma oli Tamme esimese rahvaviisi seadja ja esimese kontserdi klaverisaatja. Hulga seoste tõttu on neid koos käsitletud ja mõlema kohta on teavet nende ja Anna Haava 70 aasta juubelile pühendatud „Koguteoses” (1934).

Tammest on kirjutanud monograafia Linda Saul (1978), lisaks leiab tema kohta teavet Alo Põldmäe jt kirjutistest ja käsikirjalisest pärandist Eesti Rahvusarhiivis. Põldmäe (2014) kirjutab: „Aino Tamme peetakse eesti laulukultuuri emaks. Kellelgi tema eelkäijaist polnud nii ambitsioonikat tegevusvälja kontserdilauljana ja eesti rahvalaulu tutvustajana. Aino Tamme elukäik on kui unistus, kus külatänavast sirgunud tahtekindlast tütarlastest saab rahvusvahelise haardega laulja.” Tamm sündis vaesevõitu renditalus, tema isa Tõnis oli oma aja ärksamaid mehi: ta valiti vallavanemaks, laulis Eesti esimesel üldlaulupeol võistulaulmise võitnud Tarvastu kooris tenorit, mängis viiulit ja tegi laule. Ema olevat olnud imeilusa häälega hea laulja ja pärimuse järgi olnud peres mitu põlve säravaid pillimehi ja lauljaid. Kirjanik Andres Rennit (1860–1936) oli Tamme tädipoeg. (Saul 1978: 6–8)

Aino paistis lauluhuvi ja -andega silma juba lapsena. Ta õppis Tarvastu kihelkonnakoolis ning Lilli Suburgi tütarlastekoolis ja võttis eratunde laulmises. Pärast tutvumist Peterburi konservatooriumis õppiva Miina Härmaga õnnestus tal minna laulmist õppima Peterburi, kuigi kehva majandusliku järje tõttu pidi ta pidevalt endale tööga raha teenima ega saanud astuda konservatooriumi. Ta õppis eraõpetajate juures ja muusikakoolis aastail 1886–1897 ja alates 1891. aastast esines ka püsivalt kontsertlauljana. Hiljem täiendas lauljanna end Berliinis, Milanos ja Pariisis ning töötas aastatel 1923–1925 Tallinna Konservatooriumis, mille direktor aastatel 1923–1933 oli tema vend Jaan Tamm. (Saul 1978)

Härma sündis Tartumaal Raadi vallas Kõrvekülas kooliõpetaja tütreana. Kodutalu majanduslik olukord andis talle võimaluse saada korralik muusikaharidus. Alghariduse sai Härma kodus, seejärel Schultzi tütarlastekoolis, õppides selle kõrval muusikat Karl August Hermannii juures. Kooli lõpetamise järel õppis ta aastatel 1883–1890 Peterburi konservatooriumis orelit ja komponeerimist, andis klaveritunde ja töötas koorijuhina. Pärast konservatooriumi lõpetamist esines Härma orelikontsertidega Venemaal, Saksamaal ja Inglismaal. Aastatel 1892–1903 oli ta muusikaõpetaja ja koorijuht Tartus, asutas laste- ja segakoori, mis aastast 1920 kandis Miina Hermannii Lauluseltsi segakoori nime. Aastatel 1903–1915 elas ja töötas Härma klaveriõpetajana Kroonlinnas ja seejärel asus püsivalt Tartusse. Aastail 1917–1929 töötas ta Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi Tütarlaste Kooli muusikaõpetajana. (Hinrikus s. a.)

Härma oli XX sajandi algul kohaliku muusikaelu juht, kes juhatas koore ja üldlaulupidusid, oli Eesti Muusika Kuukirja peatoimetaja, Tartu Helikunsti Seltsi

esinaine ja koorijuht, osales aktiivselt Tartu Kõrgema Muusikakooli rajamises ning kirjutas ligi 200 koorilaulu. Ta olla paistnud silma igas seltskonnas oma tarkuse, sihi-kindluse ja väarikusega, mida ei peetud eestlastele sugugi tavapäraseks, ning äratas imetlust näiteks sellega, et andis oma kooriga esimese eesti kontserdi Tartu tuntud baltisaksa Bürgermusse kontserdisaalis. (Pruuden 1934: 153–154)

Millise lauliku lapsepõli?

1891. aastal valminud „Lauliku lapsepõlve” sünnilugu kirjeldab Aino Tamme kirjade põhjal Linda Saul järgmiselt:

Juba pikka aega asus Aino Tamme südames veel üks soov: saaks oma karjapõlve alle-tused kokku liita, need koos terviklikuks klaveri kaasmänguga soololauluks seada. [---] Selle mõtte realiseerimine oli võimalik ainult koos Miina Hermanniga, kellele ta oma soovi ka avaldas. Muidugi oli M. Hermann kavatsusega kohe päri, kuid seoses konservatooriumi lõpetamisega 1890. a. oli M. Hermann aeg väga piiratud ning ette-võtte venis. „Minu lunimise pääle nüüd saab ehk see laul pia valmis, kui kokkusaame, mängib ikka tõist mulle ette, ja mina kisun vahel maha ka mis ta on ehitanud aga pole midagi parata kui mul meelt mööda ei ole.” (Saul 1978: 49; tsiteeritud Aino Tamme dateerimata kirja kodustele, ETMM 8201 M 13:1/39)

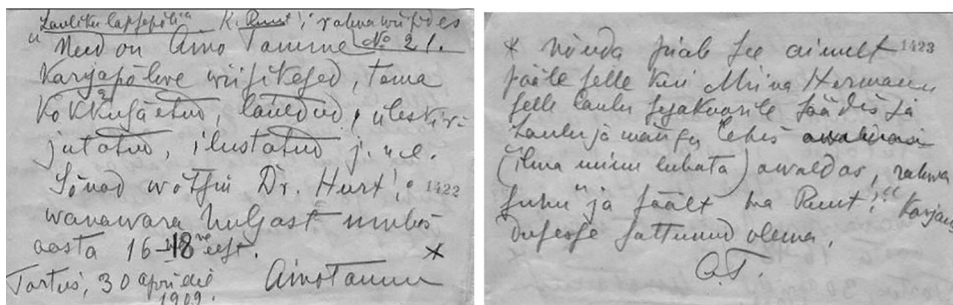
Pärast esmaettekannet kirjutab Tamm aga koju:

Kas teate mis ma laulsin? [---] No seda mis ma karjas käies laulsin, mitme alletamise viisid, esite õige pikkamisi vihmasse ilma lugu, ja siis jälle vihma ülemineki ja veel jär-jest ruttem ja rõõmsamine, kuiva ilma lugu. [---] Sõnad olid ku mina olin veiksekene, kasvasin ma kannike, ema viis hälli heinamaale j.n.e. ja ikka allea, allea. (ETMM 8201 M 13:1/20, 8. IV 1892(?), tsit Saul 1978: 50)

1909. aastal on Tamm kinnitanud, et lauluviisid pärinevad temalt, ning viidanud teksti allikale. Nimelt leidub laul „Lauliku lapsepõli” rahvaluulekoguja Karl Ruudu rahvalaulude vihikus, mis on annetatud 1909. aastal Eesti Üliõpilaste Seltsi kogusse (EÜS V 1420 (21)). Ühehäälsena kirjutatud viis ja tekst kattuvad Tamme ja Härma komponeeritud lauluga. Viisi päritolu kohta on Ruut märkinud noodi peale „Tar-vastu”, teksti lõppu aga „Rahvasuust” sarnaselt Karl August Hermanniga väljaandega. Seda käsikirja näinud Tamm on kirjutanud juurde märkuse, et see pole (enam) rahvalaul, vaid tema ja Miina Härma looming: „Need on Aino Tamme karjapõlve viisikesed, tema lauldud, kokkusäetud, üleskirjutatud, ilustatud j.n.e. Sõnad võtsin Dr. Hurt'i vanavara hulgast umbes aasta 16–18ne eest.* Tartus, 30. aprillil 1909. Aino Tamm.” (EÜS V 1422).

Tärn tähistab Tamme märkust: „Nõnda piab see ainult pääle selle kui Miina Her-mann selle laulu segakoorile säadis ja Laulu ja mängu lehes (ilma minu lubata) aval-das, „rahva suhu” ja säält hra Ruut'i korjandusesse sattunud olema. A. T.” (EÜS V

1423, vt joonist 1) Viidates laulu loomise asjaoludele, tõestab Tamm, et laulu sellisel kujul ei saanud rahvasuus olemas olla enne, kui tema ja Härma selle löid, mistõttu Karl Ruudu üleskirjutus peab lähtuma seatud versioonist. Tamme vihjet lauluteksti päritolule ei ole edasi uuritud, küll aga on nähtud ja veidi pahaks pandud Tamme märkust kui lauljanna autoriõiguse solvunud ja võib-olla koguni õigustamata nõudmist.

Joonis 1. Aino Tamme märkused „Lauliku lapsepõlve” kohta (EÜS V 1422/3).

Vahter (1971: 104) kirjutab: „Samad viisid esinevad ka K. Ruudu poolt korjatud rahvalaulude kogus. A. Tamm, kes Ruudu koguga oli tutvunud, polnud ilmselt päri, et neid rahvaviisideks peetakse.” Muusikaloolane Maris Männik-Kirme on teinud sarnases toonis märkuse viiside kohta: „[---] mida A. Tamm on hakanud omaks pidama” (Männik 1984: 80). Siiski ei tundu see õigustamata, arvestades, kuidas Tamm on kirjeldanud laulude loomiskatseid ja alletamisi juba lapsena: „Vaheajal kasvasid õed juba pea järele, kellega suvel oli lõbus mitmehäälselt laulda. Mõtlesime ise viise välja ja seadsime need kohaseile sõnule ning kuulmise järele isegi kahele häälele. Nii sündisid karjas käies „alletamised”, nagu üldiselt tuttavaks saanud „Lauliku lapsepõlve” põimitud viisikesed ja mitmed teised seda laadi alleaatamised. [---] „Lauliku lapsepõlve” esimene osa on „kurja ilma lugu” – lootusetul vihmapäeval – pikaldane ja hale. Järgmine osa aga tekkis siis, kui pilved lahku läksid ja päike vilksatas, kuna kolmas on „hää ilma lugu.”” (Aavik 1934: 255)

Mis puutub Ruudu üleskirjutusse, siis selles ei ole midagi ebatavalist, et rahvas seas armastatud autorilaul muutub pärimuseks ja uuesti rahvalauluna kogutakse. Nii käsitleb Ruudu juhtumit koos teiste sarnastega Saul (1978: 50), kes märgib: „Selliseid „tagasilaulud” üleskirjutusi leiame mitmest rahvaviisikogust,” osutades õigusega rahvalauluväljaannetes avaldatud sama laulu teistele variantidele.

Siiski ei tule kõnealune, Ruudu käsikirjas leiduv „Lauliku lapsepõlve” noodistus rahvasuust, vaid on ümber kirjutatud trükiallikast, tõenäoliselt „Laulu ja mängu lehest” (Hermann 1895), kust Ruut on kopeerinud paljud teisedki oma käsikirja laulud, nagu näitab Ruudu kogu võrdlus varem avaldatud lauludega. Lisaks Ruudu üldisele kombele trükitud laule ümber kirjutada ja rahvaluulekogujatele saata kinnitab tema „Lauliku lapsepõlve” sedalaadi päritolu tõsiasi, et käsikirjas laul kattub teksti, põhimeloodia ja andmete poolest „Laulu ja mängu lehe” omaga, välja arvatud see, et on kõrvaldatud seadjate nimed (EÜS V 1420 (21)).

Peale Tamme veelkordse kinnituse, et „Lauliku lapsepõli” on tema „kokku seatud” ja „ilustatud” karjapõlve viisikesed, leidis Ruudu kogu juures ka lauljanna esimeses isikus kirjutatud väide, et laulusõnad sai ta Jakob Hurda kogudest 16–18 aastat varem, seega 1891–1893. See toimus tõesti 1890. aasta paiku, mil Tamm olevat palunud Härmal teha laul koos klaverisaatega (Saul 1978: 51).

Tarvastu karjasehellestuste viisid Häрма rahvalaulukogus

Männik-Kirme on kahelnud, kas Häрма kasutas just Tammelt kuulnud helletusi „Lauliku lapsepõlve” loomisel: kas poleks võinud Häрма neid helletusi kuulda ka mujalt Tarvastust?

Tarvastust pärinev rahvaviis „Läänemaa laulupeo lauludes” on „Kui ma olin väiksekene”, mis on tuntuks saanud A. Tamme karjapõlve helletusena. Olgu öeldud, et M. Häрма rahvaviiside üleskirjutuste seast leiame teisedki Tarvastu karjuste laulud (vt viise 100–122 vastavast vihikust), mida A. Tamm on hakanud omaks pidama. M. Häрма ei ole märkinud, et neid A. Tamm talle oleks seekord laulnud. Tundub, et need on vist siiski üldlevinud Tarvastu karjuste helletused, mis hiljem said laialt tuntuks küll A. Tamme suu läbi. Eesti muusika ajaloos käibele läinud lause „A. Tamme karjapõlve helletused” ei ole vist päris täpne. (Männik 1984: 80; vt Endre jt 2014: 43)

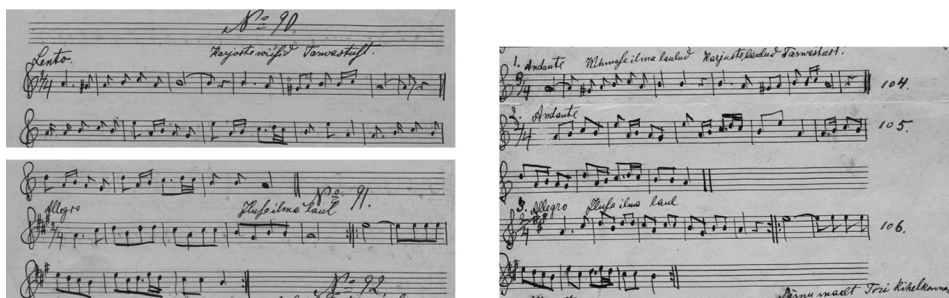
Selle kahtluse taustal uurisin Häрма rahvaviisikogu, eriti nõndanimetatud „teis-tegi Tarvastu karjuste laule”. Aastaist 1895–1896 ja 1905 pärinevad Häрма rahvaviiside käsikirjad on hoiul Eesti Rahvaluule Arhiivi kogus (SKS, Hermann). 1895.–1896. aasta kogumistöö tellis ja seda rahastas Soome Kirjanduse Selts (SKS). Selle kohta leiab teavet Häрма kirjadest Kaarle Krohnile, mida on tänuväärselt uurinud Männik-Kirme (Männik 1984). Häрма käis 1895. aastal Helsingis ja pidas kogumistöö asjus Krohniga kirjavahetust. Härmale oli kogumine oluline, ta loobus selleks isegi varasematest kontserdireisi plaanidest. Põhjuseks olid talle makstud honorar, tema rahvaviisihuvi ja soov hoida häid sidemeid Soomega, nagu näitab kirjavahetus Krohniga, mis puudutab nii rahvaviiside kogumist kui ka kontsertide korraldamist lootusega Soome-poolsele abile (Vahter 1971: 38–40; Männik 1984). Kõige selle valgusel püüdis Häрма ilmselt võimalikult tublilt laule koguda.

Rahvaviisikogus SKS, Hermann leidub „Lauliku lapsepõlvega” kattuv viisitsükkel peaaegu ühel ja samal kujul kaks korda (vt joonist 2), mis on viinud Männik-Kirme mõttele, et see võib olla talletatud eri laulikultelt. Mõlemad on kirja pandud aastail 1895–1896, esitaja(te) nime(sid) juurde märkimata (SKS, Hermann 33/4 (90, 91); 39 (104, 105, 106)). Mõlemad viisitsükli üleskirjutused on jagatud kolmeks osaks ja kattuvad peaaegu noot-noodilt, välja arvatud üksikud erinevused rütmi märkimises. Mõlemal juhul on lisatud, et need on Tarvastu karjaseviisid, ja ühele on juurde märgitud „Ilusa ilma laul”. Noodistused erinevad niivõrd väikestes pisiasjades, et need ei tarvitse kajastada tegeliku esituse erinevusi, vaid pigem noodistaja kõhklusi, kuidas viisi üles märkida. Noodistamisel tekitavad sageli probleeme tunnused, mida

selleski viisis on märgata, nagu vabama iseloomuga, kohati ebakorrapärane rütm ja lühemad kaunistushelid. Seetõttu võis üleskirjutaja proovida eri võimalusi, kuidas kestussuhteid paremini tähistada.

Ei ole tõenäoline, et eri rahvalaulikud suutsid sellist suhteliselt varieeruvat ja osalt improvisatsioonilist žanri nagu karjasehüüded ja -helletused esitada sedavõrd sarnaselt, peensusteni üksteisega kattuvate viisivariantidega, nagu peegeldub Härma käsi-kirjas. Etnomusikoloog, karjaseaulude uurija Anu Vissel (1990: 4) on kirjutanud: „Variaablus on helletuste viiside tähtis omadus. [...] Tegelikult varieeruvad helletuste viisid väga intensiivselt. Harva ühtivad ühe ja sama esitaja helletuste variantid täielikult.” Seega ei ole kahtlust, et Tarvastu karjaseviiside tsükli kaks sama hästi kui kattuvat üleskirjutust Härma kogus on ühe ja sama esituse kaks koopiat (või heal juhul ühe lauliku kahe peaaegu identse esituse üleskirjutust). Üpris tõenäoliselt poleks sama laulik suutnud nii täpselt korrata oma eelmist esitust – vähemalt mitte juhul, kui ta polnud sellest loonud kindlakujulist, lihvitut ja päheõpitut versiooni. Esituse „kivinemist” võib esineda juhtudel, kui laulja ise ei kuulu enam päriselt suulise pärimuse traditsiooni ja on rahvalaulu enda jaoks kindlal kujul fikseerinud.

Tamm tõepoolest ei helletanud enam karjas, vaid ta oli tõenäoliselt juba kujundanud karjaseviisidest kindlavormilise „ilustatud” laulu, kui ta selle Härmale ette laulis. Pole ka võimatu, et laulu oli noodistanud Härma jaoks Tamm ise. Täiendavaks kinnituseks Härma kahekordse üleskirjutuse kohta lisan, et ühe ja sama rahvalaulu noodistuse koopiad on tema 1895.–1896. aasta kogus teisigi. Seal on laulud numbrdatud 1–122. Neist enamik noodistusi vahemikus 100–122 dubleerivad laule, mis on viisivihikus juba eespool kirjas. „Lauliku lapsepõlve” aluseks olev Tarvastu viisitsükkel kuulub nende korduvate viiside hulka – see leidub numbrite all 90–91 ja 104–106 (vt joonist 2).¹⁰

Joonis 2. Vasakul: SKS, Hermann 34 (90, 91) < Tarvastu khk – Miina Härma [< Aino Tamm (1864–1945)] (1895–1896). **Paremal:** SKS, Hermann 39 (104–106) < Tarvastu khk – Miina Härma [< Aino Tamm (1864–1945)] (1895–1896).

Suure osa oma seadetes kasutatud rahvaviisidest on Härma ise välitöödel üles kirjutatud, kuid XIX ja XX sajandi vahetuse aegu võis neid saada ka teisiti kui külades

¹⁰ Härma kogutud Tarvastu viiside koopiad on lisaks olemas ka K. A. Hermanni kogus (EÜS IV 14 (7–10), teises numeratsioonis (2211–2214)), kuhu Hermann on need ilmselt ümber kirjutanud.

rännates. Ta ei tarvitsenud Tarvastu viise Mulgimaal kuulata, vaid Tamme tuttavana võis neid lauljannalt mujal noodistada. Eri allikate kasutamist kinnitab Härma viisikogus üks Grenzsteini (1878) laulikust pärinev tsükkel. Härma oli huvitatud võimalikult suure hulga viiside kogumisest, mistõttu ta võis iga juhust kasutada. Ta ei olnud kuigi vilunud viisikoguja ja – nagu ta on maininud kirjas Krohnile – tal oli viiside ja rahvalaulikute leidmisega raskusi (Männik 1984).

Seega on Härma viisikäsikirjade kogu põhjal otsustades mõlemad sealsed „Lauliku lapsepõlve” variandid üles kirjutatud ühelt ja samalt Tarvastu kihelkonna laulikult, kes kõigi andmete kohaselt oli Aino Tamm. Ka Tampere ja Vissel on olnud veendunud, et „Lauliku lapsepõlve” karjaseviisid laulis Tamm. Tampere ja Vissel avaldasid need viisid Härma kogu põhjal (SKS, Hermann, nr 104–106) ja kuigi käsikirjas ei olnud esitaja nime, märkisid esitajaks Tamme (Tampere 1956: 89), kusjuures Vissel (1990: 92, 93) avaldas mõlemad Härma noodistused.

Aino Tamme karjasehelletuste tekst

Kes lootis leida „Lauliku lapsepõlve” teksti Härma rahvaviiside käsikirjast, peab esialgu pettuma – Tarvastu karjaseviiside juures ei leidu sõnu. See on SKS, Hermann viisikogule omane, et sõnu on vähe üles märgitud. Siiski on needsamad Tamme karjasehelletused hiljem üles kirjutatud ja avaldatud koos iseloomulike helletussõnadega Tamme, Härma ja Haava 70 aasta juubeli pühendusteoses. Avaldatud laulu juurde on kirjutatud ka kolme osa nimetused „Vihmase ilma lugu”, „Kui pilved hajuvad” ja „Ilusa ilma lugu” (vt Koguteos 1934: 322, 246, vt joonis 3).¹¹ Seal on ära toodud veel üks Tamme karjasehelletus, mis „Lauliku lapsepõlve” hulka ei kuulu. Kõigi nende helletuste tekstid on žanrile väga tüüpilised: lauldakse kas ainult hüüdesilpidega „allea, allea” või kutsutakse: „Tõistre Mari, kari siia, allea, allea.” Natuke kahtlane on küll ainult ühe tekstivärsi pidev kordamine, sest harilikult on sõnum veidigi mitmekesisem (vrd Vissel 1990). Kahjuks ei ole nende noodistuste päritolu kohta raamatus lisainfot, kuid ilmselt pärinevad need otse Tammelt (Koguteos 1934: 322). Noodistuste käsikirju ei ole seni õnnestunud leida. Viisid on hiljem taasavaldatud (Saul 1978: 14, 15).

Tamme karjasehelletuse algne tekst ei jäänud selle põhjal arendatud soolo- ja koorilaulu juurde. Omal ajal oli küllalt tavaline asendada rahvalaulu töötlemisel selle sõnad mõne teise tekstiga. Nii tegi korduvalt ka Härma, kes on kirjutanud 1896. aastal Läänemaa laulupidu ette valmistades Krohnile, et folklooritekstid ei tundunud talle piisavalt sobivad: „Nüüd olen ma Võru- ja Tartumaalt jälle uusi laule korjannud. Vahest saadan ma maikuus jälle ühe kogu. „Läänemaa laulupeo lauludes” on 3 rahvalaulu. Nr. 1 Tarvastust, nr. 8 ja 13 Põlvast.¹² Põlva viisidel on olemas ka rahvatekstid, kuid ma pean Anna Haava luuletusi laulmiseks ilusamaks kui rahvatekste.”

¹¹ Noodistused on koguteosesse lisatud nagu illustratsioonid, sidumata neid ühegi artikliga.

¹² Olgugi et tsiteeritud kirjas on „Tarvastu” laulule – ilmselt „Lauliku lapsepõli” – osutatud numbriga 1, ilmus ta laulupeo laulikus numbril all 7, teised laulud, nagu öeldud, olid nr 8 ja 13. Number 1 võib osutada helilooja kavatsusele alustada laulupidu „Lauliku lapsepõlvega”, kuid

(Männik 1984: 78) Tarvastu viis on arvatavasti „Lauliku lapsepõli”, mille kohta kirja järgi näib, et sellel ei olnud üldse „rahvateksti”. Ka Veski mälestuste kohaselt sobitas Härma rahvaviisidele teisi tekste:

Seejuures ei lähtunud ta mitte iga kord aluseks võetud laulutekstist, vaid alles pärast viisipala valmimist kohaldas ta vahel sellele kas rahvasuus või kunstluules omaette leiduva teksti või soovitas oma intentsioonide kohaselt sõnad tagajärele luua. Seda viisi on valminud näiteks „Kui ma olin väiksekene”, „Tuljak” ja „Tule koju”. (Veski 1974: 132; TÜR, f 100, s 41, l 3, vt ka l 4)

Aino Tamme
Karjapõlve alletamise viigikese.

Viimase ilma laugu.
Väga pikkumisi

Al - le - a - al - le - a, al - le - a, al - le - a,

Kui põlvad hajuvad.
Vähe kiremini ja kergelt.

Tõst - re Ma - ri Ka - ri sii - a, al - le - a, — al - le - a,

Kiremini

Tõst - re Ma - ri Ka - ri, sii - a, al - le - a, al - le - a,

Ilusa ilma laugu.
Kiresti ja rõõmsalt.

Tõst - stre Ma - ri Ka - ri sii - a, al - le - a, — al - le - a.

* Nimi laulab maaburi karjase nime järgi.

Joonis 3. Aino Tamme karjaseviisid koos algse tekstiga (Koguteos 1934: 322).

Samas on Veskit jõudnud eesti kultuurilukku kaks versiooni „Lauliku lapsepõlve” teksti päritolust, mis näivad põhinevat temalt helisalvestatud mälestuste kahel erineval litereeringul – üks avaldatud trükis Heino Ahvena toimetatuna ja teine käsikirjas, kõneleja enda toimetatud.¹³ Omaette küsimuseks jääb, kui täpselt vastab

hiljem näib olevat avalauluks valitud Fredrik Paciuse ja Mihkel Veske „Kuule kuidas hääli helab” (vt Hermann 1896: VIII).

¹³ Veski mälestused on avaldatud peamiselt aastail 1958–1966 tehtud helisalvestuste ja mõne käsikirjalise allika põhjal (Ahven 1974: 6–7). Ahven (1974: 8) nendib, et suulises kõnes ei pruukinud eakas Veski mõtet alati sellise täpsusega sõnastada, nagu oleks õnnestunud kirjalikult. Seetõttu olevat Veski mälestuste litereeringuid kontrollinud ja parandanud faktivigu, kuid jõudnud seda teha üksnes väikeses osas. Veski signeeritud mälestused Miina Härmast on dateeritud

kumbki versioon oletatavale helisalvestusele ning kes ja mida on tekstis hiljem muutnud. Arvamust, nagu koos „Lauliku lapsepõlve” viisiga pärineks Tarvastust ja Aino Tammelt ka laulutekst, näib kinnitavat mälestuste trükis avaldatud versioon:

Kord, kui juhtusin mingi asjaajamise pärast olema M. Hermanni korteris, tuli sinna Aino Tamm ja jutustas, et ta oli oma kodukohas maal ühe karjase ilusa ja kurja ilma laulu sõnad üles kirjutanud. Nüüd palus ta M. Hermannilt, et see teeks neist kontserdilaulu. See soov täitus: neist ja lisaks veel teistest sugemetest kasvas M. Hermannil populaarseks saanud koori-, samuti soololaul „Kui ma olin väiksekene”. „Allea” ongi see karjaselaulu hõiskamine. (Veski 1974: 133; tsit ka Endre jt 2014: 43)

Arvestades laulu kohta varem kogunenud teavet, oletasin, et siin on eksitus ja Tamm kirjutas üles siiski karjaselaulu viisid. Seda kinnitab sama sündmuse teine versioon, mis leidub Veski enda siinneeritud käsikirjas:

Lauljanna Aino Tamm tõi kord M. Härmale kaks viisikest, mis ta oli oma sünnikohast Tarvastust üles märkinud „karjase ilusa ja kurja ilma lauludena” ja soovitas luua neist kontserdilaulu. See soov täitus: neist ja lisaks veel teistest sugemetest kasvas M. Härmal populaarseks saanud koori-, samuti soololaul „Kui ma olin väiksekene” Anna Haava sõnadega. (TÜR, f 100, s 41, l 4)¹⁴

Seda viimast muud allikad siiski ei kinnita. Veskit on tõenäoliselt eksitanud teadmised Haavast kui Häрма mitmete laulude sõnade autorist, tema „õuelaulikust” (TÜR, f 100, s 41, l 4). Veski mälestuse tema enda kontrollitud versioon ei anna edasi üksnes vahetuid muljeid, vaid lisab ka arvamusi-teadmisi (nagu väide „Kui ma olin väiksekene” teksti autori kohta), ilmselt taotlusega esitada oma memuaare kui osa kultuuriloost ehk faktikeskset kirjandust nagu eesti kultuurimaastikul kombeks (vrd Ahven 1974: 9; Jaago 2021). Noorpõlvemälestusi võidakse tõlgendada tagasiulatuvalt, hilisemate teadmiste mõjul. Mälu mõjutatavusest ja sellest, kuidas hilisemad kogemused vormivad varasemaid mälestusi, on kirjutanud näiteks psühholoog Daniel Schacter (2001), kes on nähtust nimetanud mälu kallutatuse printsipiiks. Nii võisid ka eaka Veski isiklikud mälestused põimuda talle teadaoleva „Lauliku lapsepõlve” diskursusega.

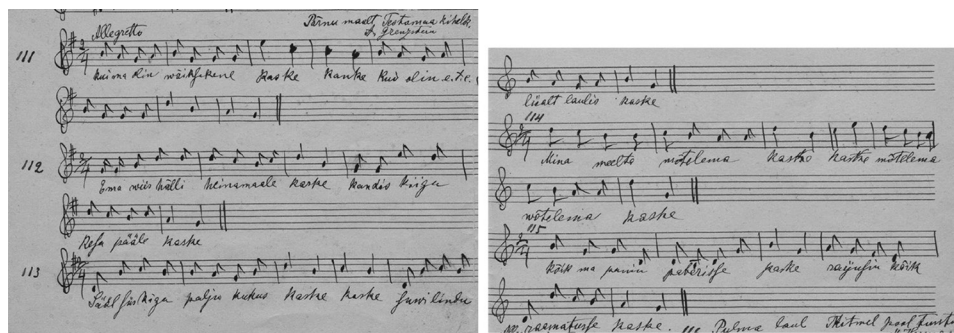
Kui tõepäraselt kõlab mälestus ajaloolises kontekstis? Miina Häрма tuli Tartusse elama 1894, kui Veski oli 21-aastane. Muude allikate järgi pidi sel ajal „Lauliku lapsepõlve” esmane versioon – soololaul – olema juba valminud. Kui Veski mingit vestlust isiklikult kuulis, võis see puudutada esmakordselt 1896. aastal ette kantud kooriseade loomist või kõnelejate varasemaid mälestusi. Usutav on, et Tamm kirjutas ise millalgi üles ja tõi Härmale oma karjasehelletuste viisid, olgu siis tekstiga või ilma.

„1960?” (TÜR, f 100, s 41). Tal olevat olnud „üksikasjaline märkmik eluloofaktidega, millele ta jutustamisel tugines” (Ahven 1974: 7).

¹⁴ Täna Tiiu Jaagot, kes otsis välja Veski käsikirja ja pööras mu tähelepanu selle erinevusele väljaandest.

„Lauliku lapsepõlve” tekst Miina Härma rahvalaulukogus

Miina Härma rahvaviisikogus leidub kohe pärast Tarvastu helletusi viiest lühikesest regiviisist koosnev tsükkel märkega: „Pärnu maalt Tõstamaa kihelk, A. Grenzstein”. Viiside all seisab „Lauliku lapsepõlve” värss: „Kui ma olin väiksekene, kaske, kaske”, „Ema viis hälli heinamaale, kaske, kandis kiigu kesa pääle, kaske” jne koos iseloomulike lõpuridadega „kõik ma panin paberisse, kaske, raiusin kõik raamatusse, kaske.” (SKS, Hermann 40 (111–115), vt joonist 4) Numbrite järgi asub see viisitsükkel koopia hulgas (viisid nr 100–122) – ja tõesti on samast laulutsüklist veel teine, sõnadeta noot märkega „Pärnumaalt” (SKS, Hermann 36 (96)). Seega asuvad „Lauliku lapsepõlvena” kuulsaks saanud viis ja tekst kõrvuti aastail 1895–1896 koostatud viisikäsikirjas SKS, Hermann. Nimetatud teos valmis aastal 1891, nii et Härma kirjutas selle algmaterjalid oma rahvaviisikogusse mitu aastat hiljem. Võib oletada, et koopiad numbrite 100–122 all sisaldavad ta varasemaid märkmeid.

Joonis 4. SKS, Hermann 40 (111–115). – Miina Härma [< Grenzstein (1878: 1–2)] (1895–1896).

Kuhu viivad „Lauliku lapsepõlve” jäljed? Teksti allikad

Seni oli põhiküsimus, kas leidub „Lauliku lapsepõlve” päritolu kohta jälgi, mida mööda jõuaks laulu allikateni. Nüüd on leidnud kinnitust, et karjaseviisi on pärinud Aino Tamm Tarvastu kihelkonnast ning sellel olid algul teistsugused sõnad. „Lauliku lapsepõlve” teksti kohta selgus, et see peaks asuma Jakob Hurda kogus, ja lisaks on Miina Härma selle üles kirjutanud ka Ado Grenzsteinilt Pärnumaalt.

Samuti Tarvastust pärit Ado Grenzstein (ka Piirikivi, 1849–1916) on loonud viieosalise, eri regiviisidest koosneva laulu „Lauliku lapsepõli”, mille tekst pea sõnasõnalt kattub Tamme ja Härma hilisema samanimelise lauluga. Laulu meloodiate seas leidub Tõstamaa päritolu refrääniline regiviis ja neli omaloodud regilaulu stiilis viisi, mille autoriks on märgitud A. Piirikivi. Grenzstein on laulu avaldanud oma koostatud „Kooli laulmise raamatus” (1878: 1–2, nr 1; vt joonist 5). Hiljem on see ilmunud Gustav Pärna koostatud koolilaulikutes (Gusli 1890, 1897, 1913; Eesti laulud rahva koolidele 1890, Pärn 1907; vt ka Liimets, Ernits 2019).

Härma rahvaviiside käsikirjas leiduv Grenzsteini nimega viisitsükkel on ümber kirjutatud trükitud laulikust – kas 1878. aasta esmatrükist või mõnest hilisemast väljaandest. Trükiallikate kasutamine polnud rahvaluulekogujate seas ebatavaline, nagu näitab ka eelkirjeldatud Karl Ruudu lugu. Grenzsteini loodud ja avaldatud regilaulutsükkel Härma rahvaviisikogus tõestab, et Härma oli tema laulu ja selle tekstiga „Kui ma olin väiksekene...” hästi tuttav. Samuti kinnitab see täiendavalt, et Härma ei kirjutanud rahvalaule oma viisivihikusse üksnes suulisest pärimusest välitöödel, ja samuti seda, et numbrite 100–122 all leidub ülejäänud viisikogu laulude koopiaid.

IV.

1. Lauliku lapse-pöli.

I. Viitikiini.

1. Kui ma o - lin väi - se - ne, ta - se, ta - u - fe!
Kui ma o - lin väi - se - ne, ta - se, ta - u - fe!

2. :: Kõnõjain ma kannikene, :: 3. :: Olin ühe sõnõnõnõne ::
4. :: Pääle tahe päewa wana. ::

II. Gõõli rahwa-wiis (Tõstamaa).

5. G - ma wiis hõl - li hei - na - ma - se, ta - se!
G - ma wiis hõl - li hei - na - ma - se, ta - se!

6. :: Kõnõs tiigu tesa pääle, :: 7. Panti tõi tiigutama ::
8. :: Suwe-linnu tiigutama. ::

2

III. Viitikiini.

9. Säätsis kã - gu pal - ju tui - tus, ta - se, ta - se!
10. Su - wi - lin - du liti - õit lau - tis, ta - se, ta - se!

Säätsis kã - gu pal - ju tui - tus, ta - se!
Su - wi - lin - du liti - õit lau - tis, ta - se!

IV. Viitikiini.

11. Mi - na meelta mü - te - le - ma, ta - se, ta - se!
12. Mõl - te - se - ma, mõl - te - se - ma,

Mi - na meel - ta mõl - te - le - ma, ta - se!
Mõl - te - se - ma, mõl - te - le - ma,

V. Viitikiini.

13. Kõit ma pa - nin pa - be - ris - se, ta - se!
14. Rai - u - sin tõi raa - ma - tus - se, ta - se!

Kõit ma pa - nin pa - be - ris - se, ta - se!
Rai - u - sin tõi raa - ma - tus - se, ta - se!

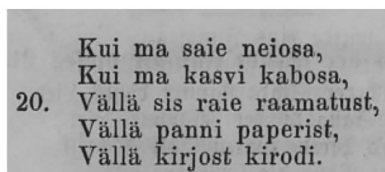
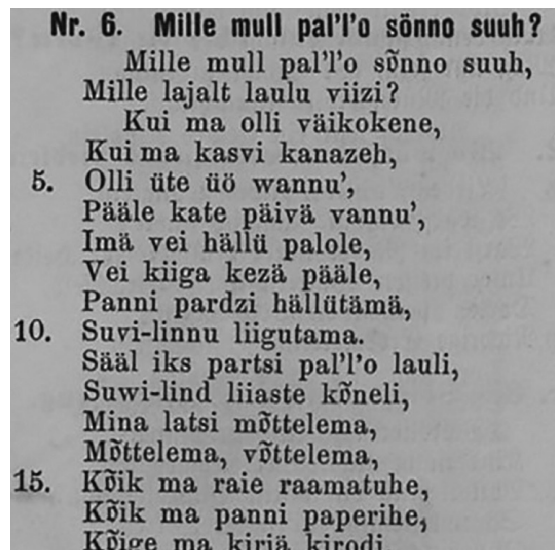
Rahwa-laul. (Wana kannel.)

Joonis 5. Ado Grenzsteini „Lauliku lapse-pöli” (1878: 1–2).

Grenzsteini ja Tamme-Härma laulu sarnasused pole juhuslikud, vaid Grenzsteini laul pidi olema eeskujuks. Mõlema laulu aluseks on idee järjestada eri iseloomuga lühemad, refrääniga rahvaviisid terviklikuks, sidusa tekstiga lauluks. Ka pealkiri „Lauliku lapsepöli” ja tekst on peaaegu samad. Erinevad kasutatud viisid ja nende refräänid ning Tamme-Härma versioon on kahe värsi võrra lühem. Idee järjestada mitu lühemat rahvaviisi oli Grenzstein saanud arvatavasti Jānis Cimze seminaris õppides, sest sama võtet on kasutanud Cimze läti rahvaviiside töötlemisel.¹⁵

¹⁵ Cimze on koostanud ja avaldanud aastail 1872–1884 mitmeosalisi jaanilauluviiside tsükleid, kus üksteisele järgnevad laadiliselt erinevad ligo-refraaniliste laulude seaded (Zimse 1908 [1872–1884]: 122–144).

Grenzsteini laulu lõpus teksti allika või autori kohal seisab: „Rahva-laul. (Vana kannel)” (Grenzstein 1878: 2). 1878. aastaks oli ilmunud ainult üks „Vana kannel” – Jakob Hurda koostatud Põlva kihelkonna 1. köite 1. vihk (VK 1875). Siin kohal on paslik meenutada, et Tamm oli viidanud teksti saamisele Hurda kogust, jättes mainimata Grenzsteini laulu osa. Samas oli just Grenzsteini tekst kirjakeelne. Põlva „Vanas kandles” leiduv võrokeelne pikem laul pealkirjaga „Mille mull pal'l'o sõnno suuh?” („Miks mul palju sõnu suus?”) sisaldab „Lauliku lapsepõlvele” vastava tekstiosa värssides 3–16 (VK 1875: 4, nr 6; vt jooniseid 6 ja 7). Raamatu sissejuhatuse ja allikate registri järgi peaks avaldatud laul vastama käsikirjale H, Põlva 1, 134/5 (65), mille on üles kirjutanud aastail 1872–1874 Joosep Hurt (VK 1875: VI, XXVI). Laulu juures seda esitanud rahvalauliku nime ei ole märgitud, kuid „Vana kandle” eessõnas on üldiselt loetletud seal avaldatud laulikute nimed (VK 1875: VI). „Vana kandle” teksti võrdlemine registris osutatud käsikirjaga näitab, et need ei kattu omavahel – Hurt on avaldamisel teksti muutnud, liites sinna värssse mujalt ja teistsuguse lõpu registris teisele allikale viitamata. Kas ta luuletas selle ise? Või kust see osa pärit on?

Joonis 6. „Mille mull pal'l'o sõnno suuh?” (VK 1875: 4, 6).

Eesti Rahvaluule Arhiivi Hurda kogu sirvides leiab Põlvast veel teise „Mille mull pal'l'o sõnno suuh” laulu käsikirja, mille on aastate 1865 ja 1875 vahel üles kirjutanud Eeva Hurt (H, Põlva 1, 239/40 (151)). Selle juures on Jakob Hurda märkus: „Vana kannel 6”, mis kinnitab, et selle tekstiga ongi Jakob Hurt „Vanas kandles” avaldatud teksti täiendanud, ilma et oleks sellele registris osutanud.

Laulusõnades tehtud valikutest jääb silma, et Jakob Hurt on Võromaa iseloomulike värsside „Säält ma latsi laulu sai, / ullike sõna osasi” asemel eelistanud ridu „Mina latsi mõttelema, / mõttelema, võttelema”, kusjuures viimasega on ta asendanud sõna „üttelema”. Siinkohal on Hurt eelistanud väarikamat lüürilist mina, nõnda

et „ullikese” asemel, kes laulud lindudelt sai, astub ette mõtleja ja võtleja. „Vanasse kandlesse” on Joosep Hurda käsikirjast võetud pigem algus, kuid Eeva omast lõpp. Joosepil järgneb laulude „raamatusse raiumisele” vaeslapselaulu motiiv, kuid Eeva tekstis kõneldakse lapsepõlves õpitud (ehk „raamatusse raiutud”) laulude laulma hakkamisest neiuas. See muutus siis oluliseks, sest head laulikud olid nii tütarlaste kui ka noormeeste silmis hinnas.

Aino Tamm, Miina Härma	Ado Grenzstein-Piirikivi	Regilaul	Regilaul
Koorilaul, soololaul	Laul	Pealkiri: „Mille mul pal’l’o sõnno suuh”	Tüüp: „Lauliku lapsepõlv”
Pealkiri: „Lauliku lapsepõlv”	Pealkiri: „Lauliku lapsepõlv”		
I Kui ma olin väiksekene kasvasin ma kannikene.	I Kui ma olin väiksekene kasvasin ma kannikene . Olin ühe õõ-vanune, pääle kahe pääva vana.	Mille mul pal’l’o sõnno suuh, mille lajalt lauluviisi? Kui ma olin väiksekene, kui ma kasvi kanazeh , olli üte üö vannu’, pääle kate päivä vannu’. Ime vei hällu palole , vei kiiga kezä pääle. Panni pardzi hällütama, suvi-linnu liigutama.	Mille mul pal’lo (laulu) sõnno, mille lajalt lauluviisi? Kui ma olin väiksekene, kui ma kasvi kanaseh, olli üte õö vannu, pääle kate päävä vannu, ime vei hällu palole, vei kiige kesä pääle. Panni pardsi hällütama, suvilinnu liigutama.
II Ema viis hälli heinamaale, kandis kiigu kesa pääle,	II Ema viis hälli heinamaale , kandis kiigu kesa pääle,	Sääl iks partsi pal’l’o lauli , suvilind liiaste kõneli .	Säält partsi pal’lo laali, suvilind liiast kõneli.
III a pani käo kiigutama, suvilinnu liigutama.	pani käo kiigutama, suve-linnu liigutama.	Mina latsi mõttelema, mõttelema, võttelema	Säält ma latsi laalu sai, ulliken sõna osasi.
b Sääl siis kägu palju kukkus, suvilindu lialt laulis.	III Sääl siis kägu palju kukkus , suvilindu lialt laulis .	Kõik ma raie raamatuhe, kõik ma panni paberihe, kõige ma kirjä kirodi. [—]	Panni laalu papperihe, lasi laalu raamatuhe. [—]
a Mina meelta mõttelema, mõttelema, võttelema	IV Mina meelta mõttelema, mõttelema, võttelema		
b Kõik ma panin paberisse, raiusin kõik raamatusse.	V Kõik ma panin paberisse, raiusin kõik raamatusse.		
(Hermann 1895: 3–4, nr 3)	(Grenzstein 1878: 1–2, nr 1)	(VK 1875: 4, nr 6)	(H, Põlva 1, 134/5/65) < Põlva khk – Joosep Hurt (1865–1875))

Joonis 7. „Lauliku lapsepõlve” (komponeeritud 1891) teksti neli arengujärku eesti kirjakultuuris, paremalt vasakule. Rooma numbrid ja tähed kahe vasakpoolse tulba ees tähistavad tekstidele vastavaid viisiosi.

Grenzstein on omakorda asendanud regilaulu tüüpilisi kujundeid romantilise stiili mõttes „ilusamatega” ja kõrvaldanud vihjed naissoole. Nii on regilauludes esinevast „neiu” levinuimast poeetilisest sünonüümist „kana” saanud „kannikene”. (Sellest tehti „kallikene” laulikus „Oh laula ja hõiska!”, 1914: 29.) Rahva laulmisest on Grenzstein loonud meloodilisema mulje, asendades suvilinnu kõnelemise laulmisega ja pardi laulu käo kukkumisega, püüdes ehk väärindada eesti rahvalaul(ik)u kuvandit. Tema kaasajal, kus eestlaste laulude pilamiseks öeldi baltisakslaste seas, et need olla loomadelt ja lindudelt õpitud (Frey 1813), võis tunduda halb mõte levitada tekste, kus hulluke rahvalaulik õpib laulma prääksuvalt pardilt ja kõnelevalt suvilinnult. „Vanas kandles” jaotub tekst kahele lehele ja Grenzstein on võtnud ainult esimesel lehel asuva tekstiosa, loobudes otseselt neiuile viitavast laulu lõpust pöördel, samuti laulude taasesituse kujundist. Tänapäeva folklooriprotsessi taustal võiks see kujund saada täiesti uue tähenduse:

Kui ma saie neiosa,
kui ma kasvi kabosa –
vällä sis raie raamatust,

vällä panni paperist,
vällä kirjost kirodi.¹⁶
(VK 1875: 6)

Grenzsteini muutused on rahvalaulu loomuldasa üldist kujundit avardanud, nii et sellega said samastuda ka noormehed, ärkamisaja peamised kirjutajad. Samuti on ta laulusõnad kirjakeelde tõlkinud ja lühendanud. „Lauliku lapsepõlve” aluseks olnud Põlva regilaulutekstil ei ole refrääni ja Grenzstein on lisanud „kaske”-refräänid, mis olid XIX sajandil omased tema kodukandi, Pärnumaa lüürilistele lauludele. Tamm ja Härma on kaotanud tekstist veel kaks värssi ja laulu struktuuri säilitades „kaske”-refrääni asendanud helletuste refrääniga „alle-a, alle-la”.

Regilaulud „Miks mul palju sõnu suus?” ja „Lauliku lapsepõli”

Grenzsteini laulu pealkiri „Lauliku lapsepõli” andis nime peale Härma ja Tamme laulu ka regilaulutüübile.¹⁷ Sellesse tüüpi sobivad Tamme ja Härma laulu folkloriseerunud variandid ja osalt muud sarnase sisuga regilaulud, näiteks lähedane tüüp „Ema viis põlles põllu peale” (Tedre 1974: 105). Nimetus „Lauliku lapsepõlv” ilmselt kinnistus laulu korduval ilmumisel ja jõudis koos „rahvalauluga” kooli- ja rahvalaulikutesse, samuti Andrus Saareste koostatud teaduslikuma ilmega kogumikku „Valitud eesti rahvalaulud” (Saalberk 1919; täiendatud trükk: Saareste 1922). Raamatu eessõnas ütleb koostaja: „Valikul on püütud võimalikult põigata seesuguste laulude eest, mille rahvapärased on kahtlane või mis on liiga rikutud üleskirjutajate ja väljaandjate poolt [---]” (Saalberk 1919: 3). Kogumikus avaldatud Tamme-Härma „Lauliku lapsepõlve” tekst (Saalberk 1919: 29) on – erinevalt paljudest teistest – vähimagi lisainfota. Tampere kasutab pealkirja „Lauliku lapsepõli” tüübinimetusega teaduslikes väljaannetes „Eesti rahvaviiside antoloogia” (1935: 89) ja Karksi kihelkonna „Vana kannel” (1941: 142), et koondada mitut eri laulu.

Kas Põlva teksti „Miks mul palju sõnu suus?” sisu ja motiivid võisid olla kunstlaulu „Lauliku lapsepõlv” loojatele varem tuttavad nende kodukoha Mulgimaa või Tartumaa traditsioonist ja anda põhjust just sellise sisuga teksti valimiseks? Ehk kas mujalgi Lõuna-Eesti pärimuses leidis vanemaid „Lauliku lapsepõlve” sarnaste motiividega laule? Karksi ja Halliste kihelkonna vanimas käsikirjas 1868. aastast leidub ühes pikas laulus lühike motiiv „Emakene ennekene, / viisid ällu heinamaale” (Kase H, Kase 4 (9)). 1873. aastal on aga Helme kihelkonnast üles kirjutatud „Lauliku

¹⁶ „Kui ma sain neuks, / kasvasin kabuks, / siis raiusin [sõnad] välja raamatust, / panin välja paberist, / kirjutasin kirjadest välja.”

¹⁷ Regilaule kui suulist pärimust käsitletakse folkloristikas nende varieeruvuse tõttu tüübi ja variandi mõiste kaudu, kus laulutüüp hõlmab omavahel sisult sarnaseid laulesituseid ja -jäädvustusi. Neid sarnaseid laule esindab tüübinimetus (vt Särg 2023). Et suulises pärimuses on tekstide sisu ja motiivistik muutlikud ning eri piirkondade traditsioonid erinevad, siis on olnud keeruline kogu materjali ühtlaselt liigitada ja eesti folkloristid ei ole seni loonud päris ühtset süsteemi tüüpide piiritlemiseks ja nimetamiseks.

lapsepõlve” sarnase sisuga pikem laul, puudub ainult raamatusse kirjutamise motiiv. Seega oli laul põhiosas juba enne „Vana kandle” illumist tuntud Lõuna-Eesti eri kohtades.

[---] Ema viis hälli hainamaale,
kand' ta kiigo karjamaale,
pand' ta partsi hällitama,
suvilinnu liigutama,
kimalise kiigutama,
hänilise häälitsema.
Partsil oo palju sõnuje,
kimalisel mito keelta,
hänilisel mito hääлта,
suvilinnul liia laulu.
Säält ma latsen laulu saie,
sõnu õppe hulluke. [---]

EKms 8° 2, 256/8 (30) < Helme khk – Aleksander Wahlberg (1873).

Tundes huvi, kas regivärsilises suulises pärimuses oli tavaline mainida laulude üleskirjutamist või raamatuid, leidsin otsingusõnaga *raamat* regilaulude andmebaasist (ERAB) mitmeid motiive.¹⁸ Raamatusse kirjutamine, väljendatud enamasti algriimi moodustavate verbidega, nagu *rapsima*, *rappuma*, *rappima*, *raiuma*, *kraapima*, *ropsima*, *ragoma*, tähendab regilaulu kujundikeeles hoolsat meeles pidamist või üles märkimist, ka kirja kirjutamist või sõnumi toomist. Paralleelvärssides on väljendi paariliseks näiteks „pistab sõnad piibeleisse” (AES, MT 3, 11 (36)), „sõnad pannasse tähele” (AES, MT 76, 10 (2)), „pannase paberi peale, [---] kirjutasse kirja sisse” (E 7164/5). Aastail 1877–1879 on Räpina kihelkonnast laulu eri variante üles kirjutatud, mis kõik osalt meenutavad Põlva „Vanas kandles” ilmunud laulu.

Lisaks Põlva ja Räpina regilauludele, kus tüdrukud lindude laule raamatusse tal-
lele panid, seotakse raamatusse kirjutamist muudegi poeetiliste paralleelidega, näi-
teks saab kududa sõnumeid kindakirjadesse või loodusesse. Nii palub neiu noor-
mehel meeles pidada tee tema juurde: „Teerajad raamatusse, teekirjad kinnastesse,
tule sügise tagasi!” (E 61675/6 (14)) Üles märkimine ilmneb regilaulude maailmas
sagedamini aga negatiivses tähenduses ja kõige rohkem leidub seda motiivi laulu-
tüübis „Arg laulik”, kus laulik vaikib, sest laulud „rapsitakse raamatusse” ehk pee-
takse meeles, et nende põhjal hiljem etteheiteid teha. Vanades ürikutes on doku-
menteeritud ka solvavate laulude pärast kohtus käimist (VAKK). Laulutüübi „Arg
laulik” levikut võivad olla mõjutanud varasemad trükiallikad, sest juba 1817. aastal
ilmus ajakirjas Beiträge laul, milles sisaldub järgmine üleskirjutamise ja etteheite
motiiv:

¹⁸ *Raamat* esines tekstides eri vormides 925 korral, neist vormis *raamatusse* 251 korral ja enne 1880. aastat 75 korral.

[---] Sõnnad seäl pannaks papperille,
 ramatulles rapsitakse,
 home etteheidetakse,
 tunna ette tõstetakse,
 pea agga peäle paugutakse. [---]
 (Rosenplänter 1817: 66–67)

Täpse raamatu pidamise kujundiga viidatakse kitsidusele, kus leivaraasud kokku loetakse (laulutüübi „Karjasel kuri kodu”). Raamat kui füüsiline objekt eksisteerib regilaulus enamasti kui lauluraamat, Piibel või mõni ametlik ürik, millega käskjalgal teel on (nt laulutüübis „Kaevul kosija”) või kuhu nekruteid märgitakse (nekrutulauludes). Kurvemad on laulud, kus kägu toob raamatu või kirja sõjasõnumiga ja sõsar peab sõtta minema:

[---] Miä ol’l käo käehna,
 meä piho peo pääl?
 Kiri ol’l käo käe pääl,
 paper piho peo pääl. [---]
 Kiä tundsi tuu kir’a,
 mõistsi rasse tuu raamatu;
 vele mul tundsi tuu kirä,
 lugi rasse tuu raamatu.¹⁹ [---]
 (H, Jagomann 391/5 (23)).

Need kirjutamise motiivid üheskoos osutavad sellele, et asju märgitakse üles pigem halva pärast ja kirjaliku maailma poolelt ei ole laulikul head oodata. Harvem pannakse laulud heas mõttes kirja, et neid hiljem laulda. Mõnikord seostub see laulikute endi ülestähendustega, nagu ka teises seda teemat puudutavas laulutüübis „Suude sulg”, kus esineb „laululeht” (vt Lintrop 2017). Siiski tähistab kirjutamine regilaulus mõnikord poeetilisi laulude loomisega sarnaseid motiive, näiteks „Laulja uhustamine” („Laulja uhkustamine” tüübist „Lauliku soost”), kuid teksti võib olla üleskirjutaja täiendanud (vrd Talts 2003).

[---] Sõsar mul sõnade seppä,
 veli viisi kirjuteje:
 kirjut puida, kirjut maida,
 kirjut ilmale igädä,
 kirjut pilvi pikä repi,
 kirjut tähti taevaesse,
 rauda tähti raamatusse. [---]

(E 29287 (13) < Tarvasto khk, Vooru v. – Anton Suurkask (1896))

¹⁹ „Mis oli käol käes, / mis peoleo peo peal? / Kiri oli käo käe peal, / paber peoleo peo peal. / [---] Kes tundis seda kirja, / mõistsi toda rasket raamatut; / veli tundis toda kirja, / luges seda rasket raamatut.”

Rahvalaulikud, märgates Jakob Hurda algatatud regilaulude kogumist ja kohtudes esimeste üleskirjutajatega, võisid selle meeldejääva sündmuse ka laulude sisse panna. Seda mõtet toetab asjaolu, et laulude paberi peale panemisest kõnelevad just tekstid Võrumaalt, kus Põlvast pärit Hurt koos oma pere ja esimeste kaastöölisega hakkas laule koguma.

Kokkuvõte

Artiklis selgitati, kust on pärit Miina Härma ja Aino Tamme komponeeritud laulu „Lauliku lapsepõli” tekst, ja täpsustati laulus kasutatud viiside allikaid, tuginedes Eesti Rahvaluule Arhiivi kogudele, varasematele trükistele ja uurimustele. Tamme ja Härma „Lauliku lapsepõlve” teksti, pealkirja ja ka struktuuri aluseks oli Ado Grenzsteini regivärsi stiilis laul pealkirjaga „Lauliku lapse-põli”, mille tarvis ta teksti oli sobitanud ja tõlkinud Põlva kihelkonna „Vanast kandlest” (1875). Laul ilmus tema koostatud „Kooli laulmise raamatus” (1878) ning hiljem veel mõnes laulikus ja nende kordusväljaannetes. Grenzsteini kasutatud laulutekst oli osa „Vanas kandles” ilmunud pikemast regilaulust pealkirjaga „Mille mull pal’o sõnno suuh?”. Jakob Hurt oli regilauluteksti koostanud kahest eri käsikirjast (aastaist 1854–1875) ja Grenzstein oli seda lühendanud. Viisi oli Grenzstein komponeerinud ühest Tõstamaa ja neljast omaloodud *kaske*-refraaniga regiviisist.

„Lauliku lapsepõlve” viisi aluseks olid Aino Tamme lapsepõlvest meelde jäänud (ja võib-olla osalt tema arendatud ja kokku pandud) Tarvastu karjasehelletused refraaniga „alle-a, alle-la”. Miina Härma komponeeris neist soololaulu klaverisaatega (arvatavasti 1891. aastal, esmaesitus 1892, trükkis ilmunud 1923) ja mitmehäälsel koorilaulu (esmatrükk 1895, esmaesitus 1896). Viis koos helletustekstiga on ilmunud 1934. aastal, selle aluskäsikirja pole õnnestunud leida.

Kummastki osisest, nii „Lauliku lapsepõlve” viisist (ilma tekstita) kui ka tekstist (koos Grenzsteini viisiga), leidub kaks teineteisega kattuvat üleskirjutust Härma rahvaviiside käsikirjas Eesti Rahvaluule Arhiivis. Säiliku koostamisajaks on märgitud aastad 1895–1896, mil Härma käis Soome Kirjanduse Seltsi ülesandel välitöödel rahvaviise kogumas. Seega valmis töötlus „Lauliku lapsepõli” enne Härma ametlikku viisikogumist ja selle allikad on rahvaviisivihikuse kirjutatud alles hiljem varasemate kogemuste põhjal, mitte aga 1895.–1896. aasta kogumisretkel.

Artikkel näitas tekstide analüüsi kaudu ka seda, kuidas „Lauliku lapsepõli” on kirjakultuuris tasapisi läbi teinud muutusi, mis on võrreldavad järkjärgulise muutmisega suulises pärimuses. Osutan, et jäljendamine, taasloomine ja ümberloomine oli vähemalt eesti kirjakultuuri algusaegadel tavapärane loomemeetod – ja võib-olla ongi see inimesele omane taasloomise tung sõltumata kultuurisüsteemist.

Uurimus on valminud projektide EKKD-III2 „Eesti kultuuri arengumustrid” ja PRG1288 „Folkloorse varieeruvuse korpuspõhine käsitlus: regilaulutraditsiooni piirkondlikud stiilid, teemavõrgustikud ja suhtlusviisid”, samuti Lauupeo Sihtasutuse toetusel.

ARHIIVIALLIKAD

Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi (ETMM) muusika käsikogu

Eesti Kirjandusmuuseumi (EKM) Eesti Rahvaluule Arhiiv (ERA)

AES – Akadeemilise Emakeele Seltsi kogu

E – Matthias Johann Eiseni rahvaluulekogu

EKmS – Eesti Kirjameeste Seltsi rahvaluulekogu

EÜS – Eesti Üliõpilaste Seltsi rahvaluulekogu

H – Jakob Hurda rahvaluulekogu

SKS – Soome Kirjanduse Seltsi eesti rahvaluulekogu

Tartu Ülikooli Raamatukogu (TÜR)

f 100, s 41 – Veski, Johannes Voldemar 1960(?). Mälestusi Miina Härmast.

VEEBIVARAD

AutÕS = Autoriõiguse seadus. Riigi Teataja I 1992, nr 49, art 615.

<https://www.riigiteataja.ee/akt/32232>

DWDS = Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache. Das Wortauskunftssystem zur deutschen Sprache in Geschichte und Gegenwart. Berlin: Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften. <https://www.dwds.de/>

EKS = Eesti keele sõnaraamat 2019. Tallinn: Eesti Keele Instituut. <http://www.eki.ee/dict/eks/>

ERAB = Eesti regilaulude andmebaas. Koost Janika Oras, Liina Saarlo, Mari Sarv, Kanni Labi, Merli Uus, Reda Šmitaite. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv, 2003–2021. <https://www.folklore.ee/regilaul/andmebaas/>

Ginsborg, Hannah 2022. Kant's Aesthetics and Teleology. – The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Fall 2022 Edition. Peatoim Edward N. Zalta, Uri Nodelman. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2022/entries/kant-aesthetics>

Hamilton, Andrew 2011. Herder's Theory of the *Volksgeist*. – Counter-Currents 20. V. <https://counter-currents.com/2011/05/herders-theory-of-the-volksgeist/>

Hinrikus, Rutt s.a. Miina Härma (1864–1941). – Kreutzwaldi sajand. Eesti kultuurilooline veeb. Eesti Kirjandusmuuseum. https://kreutzwald.kirmus.ee/et/lisamaterjalid/ajatelje_materjalid?item_id=45&table=Persons

Nagel, Georg 2021. „Wo de Nordseewellen trecken an den Strand” (Friesenlied) von Friedrich Fischer-Friesenhausen – die „norddeutsche Nationalhymne”. – Deutsche Lieder. Bamberger Anthologie. Liedtextinterpretationen 1. IV. <https://deutschelieder.wordpress.com/2021/04/01/friedrich-fischer-friesenhausen-wo-de-nordseewellen/>

VAKK = Vana kirjakeele korpus. Tartu Ülikool. <https://vakk.ut.ee/>

KIRJANDUS

- Aavik, Juhan 1934.** Aino Tamme muusikaline tegevus. – Koguteos. Anna Haava. Miina Hermann. Aino Tamm. 70 a. sünnipäevaks. [Tallinn:] Koguteose Komitee, lk 252–271.
- Ahonen, Laura 2007.** Mediated Music Makers: Constructing Author Images in Popular Music. (Finnish Society for Ethnomusicology Publ. 16.) Helsinki.
<http://hdl.handle.net/10138/19458>
- Ahven, Heino 1974.** Saateks. – Johann Voldemar Veski, Mälestuste raamat. Toim Elli Riikoja. Tallinn: Eesti Raamat, lk 5–14.
- Eesti laulud rahva koolidele 1890.** [Koost Gustav Pärn.] Riia: W. Mellin.
- Elken, Juhan 1913.** Koolilaste laulud kahele ja kolmele häälele. Rahvakoolides M. Kampmanni „Lugemiseraamatu” kõrval tarvitada, iseäranis viisiraamatuks „Lugemiseraamatu” I. jao juure. Kaasas lühikene noodiõpetus ja hääleharjutused. Tallinn: G. Pihlakas.
- Endre, Sirje; Kuljus, Ene; Lehiste, Risto 2014.** Peterburi konservatoorium (1883–1890). – Miina Härma 150. Enne ja nüüd. Peatoim S. Endre, R. Lehiste, toim Liine Jänes. Tartu: Tartu Linnavalitsus, lk 29–47.
- Foley, John Miles 2002.** How to Read an Oral Poem. Urbana–Chicago: University of Illinois Press.
- Frey, Peter Heinrich 1813.** Ueber die Ehstnische Poesie. – Beiträge zur genauern Kenntniß der estnischen Sprache, 2. vihik, lk 15–43.
- Grenzstein, Ado 1878.** Kooli laulmise raamat. IV jagu. (Eesti Kirjameeste Seltsi toimetused 15.) Tartu: Schnakenburg.
- Groth, Klaus 1860 [1852].** Quickborn. Volksleben in plattdeutschen Gedichten ditmarscher Mundart. Achte Auflage mit einer Glossar von Prof. K. Müllenhoff. Hamburg: Perthes-Besser & Mauke. <https://www.digitale-sammlungen.de/de/view/bsb10109781>
- Gusli 1890 = Гусли. Русские и эстские песни для начальных училищ.** Eesti laulud rahva koolidele. [Koost Gustav Pärn.] Riiga: B. Меллин.
- Gusli 1897 = Гусли. Русские и эстские гимны, хоралы и народные песни для начальных училищ.** Издание второе, исправленное и дополненное. Ри́га: В. Меллин.
- Gusli 1913 = Гусли. Русские и эстские гимны, хоралы и народные песни для начальных училищ.** Kannel. Koraalid, vaimulikud ja ilmlikud laulud. [Toim Gustav Pärn.] Riiga: B. Меллин.
- Herder, Johann Gottfried 1767.** Ueber die neuere Deutsche Litteratur. Erste Sammlung von Fragmenten. Eine Beilage zu den Briefen, die neueste Litteratur betreffend. Riga: Hartknoch. https://www.deutschestextarchiv.de/herder_litteratur01_1767
- Hermann, Karl August (toim) 1895.** Laulu ja mängu lehe segakoorid mis aastal 1895 välja on antud. Jurjev: K. A. Hermann.
- Hermann, Karl August (toim) 1909.** Laulu ja mängu leht. Kuukiri Eesti muusika edendamiseks. Esimene (1885) aastakäik. Vastutav toimetaja ja väljaandja Dr. K. A. Hermann. Teist trükki täiendanud ja parandanud S. Lindpere. Tartu: Hermann.
- Hermann, Miina (toim) 1896.** Esimese Läänemaa laulupidu laulud. Jurjev: K. A. Hermann.
- Hermann, Miina 1904.** Kui ma olin väiksekene. Arranžeerinud Miina Hermann, esitab Estonia koor. [Inglismaa:] Gramophone Company.

- Hermann, Miina 1908.** Kui ma olin väiksekene. Arranžeerinud Miina Hermann, esitab Johannes Tinn-Fellinsky klaveri saatel. [Inglismaa:] Gramophone Company.
- Hermann, Miina s.a.** Lauliku lapsepõli. Eesti rahvalaul. Mäletad. Esitab Johannes Tinn-Fellinsky klaveri saatel. [Prantsusmaa:] Pathe.
- Huron, David 2006.** Sweet Anticipation: Music and the Psychology of Expectation. (A Bradford Book.) Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Jaago, Tiiu 2021.** After the war and repressions: Mediating of traumatic experiences in Estonian life stories. – *Folklore: Electronic Journal of Folklore*, nr 83, lk 105–122.
<https://doi.org/10.7592/FEJF2021.83.jaago>
- Jauss, Hans Robert 1970.** Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft. – H. R. Jauss, Literaturgeschichte als Provokation. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, lk 144–207.
- Koguteos 1934** = Koguteos. Anna Haava. Miina Hermann. Aino Tamm. 70 a. sünnipäevaks. [Tallinn:] Koguteose Komitee.
- Lach, Robert 1925.** Das Konstruktionsprinzip der Wiederholung in Musik, Sprache und Literatur. (Akademie der Wissenschaften in Wien. Philosophisch-historische Klasse. Sitzungsberichte 201.2.) Wien–Leipzig: Hölder-Pichler-Tempsky.
- Liimets, Airi; Ernits, Tiiu 2019.** Eesti- ja saksakeelsete laulikute väärtusmaailmadest Eestis 1860–1914 rändlinnuliikumise perspektiivist. – *Tuna. Ajalookultuuri ajakiri*, nr 1, lk 39–54.
- Lintrop, Aado 2017.** Where do songs come from? An attempt to explain some verses of *regilaul*. – *Folklore: Electronic Journal of Folklore*, nr 68, lk 115–130.
<https://doi.org/10.7592/FEJF2017.68.lintrop>
- Lord, Albert B. 1960.** The Singer of Tales. (Harvard Studies in Comparative Literature 24.) Cambridge (Mass.)–London: Harvard University Press.
- Lotman 1964** = Юрий Лотман, Лекции по структуральной поэтике. Вып. I. Введение, теория стиха. (Ученые записки Тартуского государственного университета 160. Труды по знаковым системам I.) <http://hdl.handle.net/10062/41631>
- Lotman, Juri 2001.** Kultuur ja plahvatus. (Ajalugu. Sotsiaalteadused.) Tlk Piret Lotman. [Tallinn:] Varrak.
- Lotman, Juri 2010.** Kultuuritüpoloogiast. (Avatud Eesti raamat.) Tlk Kaidi Tamm, Tanel Pern, Silvi Salupere, toim S. Salupere. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Mang, Theo; Mang, Sunhilt 2012.** Der LiederQuell. Über 750 Volkslieder aus Vergangenheit und Gegenwart. Ursprünge und Singweisen. 2. tr. Eggolsheim: Dörfler.
- Merriam, Alan P. 1964.** The Anthropology of Music. [Evanston:] Northwestern University Press.
- Männik, Maris 1984.** Miina Härma oma kirjade peeglis Kaarle Krohnile. – *Teater. Muusika. Kino*, nr 7, lk 74–80.
- Nattiez, Jean-Jacques 1990.** Music and Discourse: Toward a Semiology of Music. Tlk Carolyn Abbate. Princeton: Princeton University Press.
- Noor-karsklase laulik 1924** = Noor-karsklase laulik. Kogu üldiselt lauldavaid laule. (Eesti noorsoo karskusliikumise seeria 4.) Tartu: E. N. Karskusliit.
- Noorkarsklase laulik 1928** = Noorkarsklase laulik. Kogu üldiselt lauldavaid laule. Teine täiendatud trükk. (Eesti noorsoo karskusliikumise seeria 13.) Tartu: E. N. Karskusliit.

- Nooshin, Laudan 2016.** Iranian Classical Music: The Discourses and Practice of Creativity. (SOAS Studies in Music.) New York: Taylor & Francis.
- Oh laula ja hõiska! Täielik kogu lauldavaid laulusi: Rahva suust kogutud 1914.** Narva: G. Pihlakas.
- Ong, Walter 1982.** Orality and Literacy: The Technologizing of the Word. London: Methuen & Co.
- Pettai, Raul 2010.** Lydia Koidula loomingu juurtest. – Estonian World Review 26. II. <https://www.eesti.ca/lydia-koidula-loomingu-juurtest/article27336>
- Pruuden, Salme 1934.** Kilde Miina Hermannini elust. – Koguteos. Anna Haava. Miina Hermann. Aino Tamm. 70 a. sünnipäevaks. [Tallinn:] Koguteose Komitee, lk 147–162.
- Põldmäe, Alo 2014.** Aino Tamm – 150. Eesti Lauluema meenutuseks. – Kultuur ja Elu, nr 4, lk 68–72.
- Põldmäe, Rudolf 1971.** C. R. Jakobsoni varasem võitluskaaslane Johannes Eglon. – Keel ja Kirjandus, nr 12, lk 722–732.
- Pärn, Gustav 1907.** Kannel. Koraalid, vaimulikud ja ilmlikud laulud. Kolmas parandatud ja täiendatud trükk. Riia: W. Mellin.
- Rahva laulukoorid 1905 = Rahva laulukoorid.** Esimene vihik: segakoor. Koorilaulu sõprade toimetatud. Tallinn: J. Ploompuu.
- Rosenplänter, Johann Heinrich 1817.** Poesien der Ehsten. Erste Sammlung des Herausgebers. – Beiträge zur genauern Kenntniß der ehstnischen Sprache, 7. vihik, lk 32–87.
- Saalberk, Albert [Andrus Saareste] 1919.** Valitud eesti rahvalaulud koolidele keelelise ja värsiõpetusliku sissejuhatuse ning sõnastikuga. Tallinn: Rahvaulikool.
- Saareste, Albert [Andrus Saareste] 1922.** Valitud eesti rahvalaulud keelelise ja värsiõpetusliku sissejuhatuse ning sõnastikuga. Teine muudetud ja täiendatud trükk. [Tallinn:] Tallinna Eesti Kirjastuse Ühisus.
- Sarv, Mari 2008.** Loomiseks loodud: regivärsimõõt traditsiooniprotsessis. (Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused 26.) Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus.
- Saul, Linda 1978.** Aino Tamm. Tallinn: Eesti Raamat.
- Schacter, Daniel L. 2001.** The Seven Sins of Memory: How the Mind Forgets and Remembers. Boston–New York: Houghton Mifflin.
- Shanahan, Daniel; Albrecht, Joshua 2019.** Examining the effect of oral transmission on folksongs. – Music Perception, kd 36, nr 3, lk 273–288. <https://doi.org/10.1525/mp.2019.36.3.273>
- Smith, Woodruff D. s. a.** Volksgeist. – Science Encyclopedia. <http://science.jrank.org/pages/8147/Volksgeist.html>
- Spitzer, John 1994.** „Oh! Susanna”: Oral transmission and tune transformation. – Journal of the American Musicological Society, kd 47, nr 1, lk 90–136. <https://doi.org/10.2307/3128837>
- Särg, Taive 2023.** Loomislaul alguste kiigel. – Keel ja Kirjandus, nr 11, lk 1076–1103. <https://doi.org/10.54013/kk791a2>
- Zimse, Jahnis [Jānis Cimze] 1908 [1872–1884] = J. Zimze, Dseesmu rota jaukteem koreem.** Otrs paplaschinats un pahrstrahdats isdewums. Rīgā: J. Deubnera generalkomisijā.
- Talts, Mait 2003.** Anton Suurkask – kirjastaja, raamatuillustraator ja grafomaan. – Sakala VIII, lk 9.

- Tamm, Aino 1923.** Aino Tamme Eesti rahvalaulude kava. Album 1. Estnische Volkslieder. Estniska folksånger. Tallinn: G. Pihlakas.
- Tamman, Voldemar 1918.** Kooli laulmiseraamat. Metodiliselt korraldatud ja piltidega kaunistatud kooli laulmise materjal: seletused ja näpunäited, harjutused, ühe- kahe- ja mitmehäälsed laulud. Tartu: Postimees.
- Tamman, Voldemar; Aavik, Juhan 1924.** Eesti laul. Kogu üldiselt lauldavaid laule, seatud kahele häälele. Tartu: V. Tamman.
- Tamman, Voldemar; Rull, Ado 1923.** Huvitaja. II jagu. Lugemik II õppeaasta jaoks. Tartu: V. Tamman.
- Tampere, Herbert 1935.** Eesti rahvaviisiide antoloogia. Anthologia cantuum popularium Estonorum. I kd. (Eesti Akadeemilise Helikunstnikkude Seltsi Toimetused 1. Eesti Rahvaluule Arhiivi Toimetused 5.) Tartu: Eesti Rahvaluule Arhiiv.
- Tampere, Herbert (toim) 1941.** Vana kannel IV. Karksi vanad rahvalaulud I. (Monumenta Estoniae antiquae I.) Tartu: Teaduslik Kirjandus.
- Tampere, Herbert 1956.** Eesti rahvalaule viisidega. I kd. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Tampere, Herbert 1965.** Eesti rahvalaule viisidega. V kd. Tallinn: Valgus.
- Tedre, Ülo 1974 (toim).** Eesti rahvalaulud. Antoloogia. IV kd. Tallinn: Eesti Raamat.
- Vahter, Artur 1971.** Miina Härma. (Eesti heliloojaid.) Tallinn: Eesti Raamat.
- Veski, Johannes Voldemar 1974.** Mälestuste raamat. Toim Elli Riikoja. Tallinn: Eesti Raamat.
- Vissel, Anu 1990.** Eesti karjaselaulud. III kd. Mulgimaa karjaselaulud. (Ars musicae popularis 9.) Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- VK 1875 = Jakob Hurt, Vana Kannel. Alte harfe. Täieline kogu vanu eesti rahva lauluzid. Vollständige Sammlung alter estnischer Volkslieder. Ezimene anne. Erste Lieferung. [Põlva.] (Eesti Kirjameeste Seltsi Toimetused 3.) Tartu: C. Mattiesen.**

Taive Särg (snd 1962), PhD, Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi vanemteadur (Vanemuise 42, 51003 Tartu), taive.sarg@folklore.ee

The childhood of which songster? On the origins and authors of a beloved song

Keywords: folklore, ethnomusicology, choral music, runosong, orality and literacy

One of the most iconic and seminal musical works of Estonian culture, the song *Lauliku lapsepõli* (“Childhood of the Songster”), often referred to by its opening words, “*Kui ma olin väiksekene*” (“When I Was Little”), was composed on the basis of Estonian folk songs in collaboration between Aino Tamm (1864–1945), one of the first professionally trained Estonian singers, and Miina Härma (1864–1941), the first Estonian female composer. The song has been performed in various formats – including choir, solo, and social singing – published in numerous songbooks, and even reintroduced into oral tradition.

Drawing on the collections of the Estonian Folklore Archives, earlier publications, and prior research, this article identifies the origins of the folk song lyrics and melodies used in Härma and Tamm's composition more precisely than previous studies, revealing a blend of folk melodies – specifically, shepherds' calling tunes – from Tarvastu parish and the lyrics of a folk song from Põlva parish. The choir and solo arrangements (the latter with piano accompaniment) reflect the influence of European modern art music. The study also considers the broader role of imitation and recreation in the intersection of Estonian oral and written traditions within the song's development.

The lyrics and structure of Tamm and Härma's *Lauliku lapsepõli* are based on Ado Grenzstein's song cycle of the same name, written in the traditional *regilaul* (runosong) style. Grenzstein's work was first published in his *Kooli laulmise raamat* ("School Singing Book", 1878) and subsequently included in several songbooks and reprints.

Grenzstein's version featured a melody adapted from a traditional *regilaul* tune from Tõstamaa parish and four original melodies in *regilaul* style, paired with translated and adapted *regilaul* lyrics. The same text can be found in the Võro language in the first volume of *Vana kannel* ("Old Harp" or "Old Psaltery"), a collection of songs from Põlva parish, published and edited by Jakob Hurt. In this publication, the lyrics are a part of a longer *regilaul* titled *Mille mull pal'l'o sõnno suuh?* ("Why Do I Have So Many Words in My Mouth?"), compiled by Hurt from two different manuscripts (1854–1875).

For *Lauliku lapsepõli*, Tamm and Härma composed a melody based on shepherds' calling tunes (*karjasehelletused*) featuring the refrain "*alle-a, alle-la*", which Tamm remembered from her childhood in Tarvastu. Härma arranged these melodies into a solo song with piano accompaniment, likely in 1891, which was first performed in 1892 and published in 1923. She later created a multi-voice choir arrangement, printed in 1895 and first performed in 1896. The melody with the original lyrics and refrain was published in 1934, though the original manuscript has not been found. Two overlapping transcriptions of the melody (without the lyrics) and the lyrics (with Grenzstein's melody) of *Lauliku lapsepõli* are preserved in a manuscript of folk melodies by Miina Härma in the Estonian Folklore Archives. This manuscript was compiled in 1895–1896 when Härma was collecting folk melodies for the Finnish Literature Society. However, the arrangement of *Lauliku lapsepõli* predates Härma's folk melody manuscript, suggesting that the song was composed before the fieldwork, based on personal communication with Tamm.

A textual and melodic analysis demonstrates how, within the sphere of written culture, *Lauliku lapsepõli* has undergone gradual transformations comparable to those usually seen in oral tradition. The article argues that imitation, recreation, and reimagining were common creative practices during the formative period of Estonian written culture, suggesting that the human urge for recreation is perhaps universal, transcending cultural systems.

Taive Särg (b. 1962), PhD, Estonian Folklore Archives of the Estonian Literary Museum, Senior Researcher (Vanemuise 42, 51003 Tartu), taive.sarg@folklore.ee